

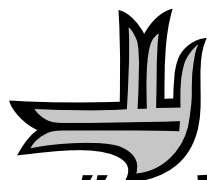
2018 . 9

LXXI. évfolyam • szeptember

művelődés

közművelődési havilap

művelődés

közművelődési havilap

Szerkesztőségi tanács:

Egyed Ákos
Kása Zoltán
Péter István
Pozsony Ferenc
Széman Péter

A szerkesztőség:

Dáné Tibor Kálmán (főszerkesztő)
Benkő Levente (vezető szerkesztő)
Balla Sándor
Demeter Zsuzsanna
Péter János

Postacím:

400183 Cluj-Napoca,
str. Gheorghe Lazăr nr. 30.,
O. P. 1. Cluj, C. P. 123
tel/fax: +40 264 434 110
honlap: www.muvelodes.net
e-mail: szerkesztoseg@muvelodes.net,
muvelodes@yahoo.com
Bankszámlaszám: Redacția Művelődés
RO57TREZ21621G335000XXXX
Adószám: 9549909

ISSN 1221 – 8693

Megjelenik a Kolozs Megyei
Tanács támogatásával
Apare sub egida Consiliului
Județean Cluj

Nyomdai előkészítés:

IDEA PLUS – Kolozsvár
Lapterv: Könczey Elemér
Műszaki szerkesztés: Fazakas Botond

Nyomdai munkálatok:

IDEA nyomda – Kolozsvár
Igazgató: Nagy Péter

Ára 3 lej

Tartalom

Dáné Tibor Kálmán: Nyaralás – retró 3

művelődés 70

Deé Nagy Anikó: A bibliofil Teleki Sámuel 4

színpad

A Csíkszeredai Régizene Fesztivál 8

emlék-lapok

T. Kiss Tamás: Adalékok a közművelődés „életrajzához” 13

közösség

Kun Árpád: Hétköznapi-ünnepnapok Mezőkeszűben 1946 és 1965 között (3.) 19

könyvesház

Horváth Csaba: Mi történt Csíkszéken 1848–49-ben? 27

galéria

Suba László: Forradalom a művészetben. A Bauhaus-iskola. 30

Lapszámunk szerzői:

Boér Károly – rádiós szerkesztő, riporter, Marosvásárhely
Csörsz Rumen István – MTA (BTK) Irodalomtudományi Intézet főmunkatársa, zenei
előadó, Budapest
Deé Nagy Anikó – bibliográfus, nyugalmazott könyvtáros, Marosvásárhely
Filip Ignác Csaba – egyetemi tanár, a Csíkszeredai Régizene Fesztivál művészeti vezetője,
Sepsiszentgyörgy
Horváth Csaba – történészhallgató, Kolozsvár
Kun Árpád – nyugalmazott református lelkész, Vajdahunyad
Șorban Elena Maria – egyetemi tanár, tudományos kutató, Kolozsvár
Suba László – szobrászművész, Torda
Szabó Anikó – tördelőszerkesztő, reneszánsz és barokk táncoktató, Kolozsvár
T. Kiss Tamás – nyugalmazott egyetemi tanár, Budapest

Címlapon a Codex és a Cygnini együttesek közös produkciója a Csíkszeredai Régizene Fesztivál 2018-as kiadásán. Ádám Gyula felvétele.

A hátsó borítón Püskök Botond fényképe a sáromberki Teleki-kastély egyik régebbi, Teleki Sámuel kancellár által építtetett földszintes szárnyáról.

Támogatók:

Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület
RMDSZ – Communitas Alapítvány
Hargita Megyei Kulturális Központ
Hargita Megye Tanácsa
Kovászna Megyei Művelődési Központ
Kovászna Megye Tanácsa

Médiapartnerek:

Nyaralás – retró

Ha nyár, akkor nyaralás. Ma már nem számít luxusnak, ha nyáron a család nyaralni megy, s akkor sem kapjuk fel a fejünket, ha valaki arról számol be, hogy földgolyónknak valamelyik egzotikus helyén töltötte a meleg évszak néhány napját, vagy akár hetét. Miközben idehaza se szeri, se száma az érdekesebbnél érdekesebb tematikus táboroknak, melyeket elérhető áron, esetenként éppen ingyen szerveznek manapság gyerekeknek, fiataloknak, felnőtteknek vagy akár egész családoknak. Valamikor gyerekként, a múlt század második felében, nyakig benne a kommunista rendszerben, az én korosztályom is mehetett nyáron táborokba, ingyen, s biza a szülők jelentős része ki is használta ezeket a lehetőségeket: a tengerpartra, esetleg a hegyekbe küldte csemetéjét valamelyik pionír, vagy éppen KISZ-táborba nyaralni. Az iménti lehetőségek azonban az én életemből kimaradtak. Szüleim féltésbe „csomagolták” a nagyon határozott tiltásukat, azzal indokolva, hogy ilyen helyeken gyanús a higiénia és „egész életre szóló fertőzést is fel lehet szedni”. Közel fél évszázad magasságából visszatekintve, ma úgy gondolom, hogy anyám és apám inkább „mentálhigiéniai” megfontolásokból fogtak engem vissza ezektől a helyektől, s talán a rendszer szellemi fertőzéseitől féltettek inkább, amelyekből bőven jutott az akkori ifjúságnak, a szórakozás mellett, ezekben a táborokban (is). Ellenben kisgyermekkoromtól, egészen a már hátizsákosan, barátaival önállóan barangoló, serdülő-ifjú időszakomig minden nyáron a család két-három hetet együtt üdült. Ilyen alkalmakkor ismertem meg a Radnai-havasok vadregényes fenyveseit, a szovátai Medve-tavat, s körülötte a sós sziklákat, melyeknek neki lehetett hasalni és nyalni, rácsodálkozhattam a Gyilkostóból meredező fatörzsekre, hisz egy kis vadászházban laktunk a tó partján, amit csak csónakkal lehetett megközelíteni, néhány araszos emberkeként megmáztam a Szent Anna-tó nagyon meredek kráterfalát Bixád (ma Sepsibükszád) felől, aludtam Tusnádon szénapadlason, a tengerparton egy halászfalú vályogviskójában, Csíkzsögödön pedig a festőművész Nagy Imre bá házában szomszédságában székely falusi portán. Szívem csücskében őrzöm az erdővidéki Uzonkafürdőt, a református egyház üdülőházát, a Kálvin Otthont, s azt a bizonyos, első iskolai évem előtti nyarat 1961-ben. Emlékszem, amint indulás előtti napon apám ládába csomagolta a családunk kétheti nyaralásához szükséges legalapvetőbb élelmiszereket: lisztet, málélisztet, cukrot stb., mert a Kálvin Otthon konyhája csak így tudta biztosítani a vendégek étkeztetését, s feladta poggyszékként a postavagonba, s így együtt érkezünk a ládával, s a nyaralni induló baráti körrel, a bixádi állomásra. Ahol Venci, az uzonkai fürdőtelep mindenese, már várt minket kis lovával s szekereivel. Aztán a hátizsákok, s az élelmiszeres ládák a fogaton, körülötte pedig az üdülni induló népes baráti kör apraja-nagyja gyalog vágott neki az erdővidéki dombokon át a közel hat kilométeres útnak Uzonkafürdőre. A friss házikenyér illatával és ízével is ekkor találkoztam életemben először, midőn a Kálvin Otthon sütőkemencéjéből kiemelték a gőzölgő cipókat. A szomszédos Kisbaconban pedig engem, az ősszel iskolába induló pöttöm legénykét kézen fogva vezetett Mária néni és Flóra néni, Benedek Elek két ezüstös hajú időse lánya a nagy mesemondó sírjához. Uzonkafürdőre aztán a szüleimmel is számtalanszor még visszatértünk, hisz azon a csodálatos nyáron életre szóló barátság született a helybéli tanítóval és népes családjával. Nekem pedig később, a hátizsákos-vakációs csavargásaim útjai valahogy mindig Uzonkafürdőn kereszteződtek.

Az elmúlt esztendőkből pedig én is külföldön nyaralhattam. Bejártam a Fekete-tenger partját Bulgáriában, megcsodáltam az Adria türkizkék hullámmását Montenegróban, langyos-zordon szelekkel fuvattam magam a Balti-tenger mentén Németországban. Saját autómmal utaztam, vagy repülőgéppel. De mindig furcsa szorongás kapott el, amint átkeltem a Kárpátok karéján, vagy felszállt velem a repülő Kolozsvárról. S bár nagyon élveztem a nyaralás minden pillanatát, a feledhetetlen élményeket, a barátaim társaságát, de az a különös bizonytalan érzés kitartott mindaddig, amíg magam mögött nem tudtam újra Erdély felől a Kárpátok vonulatát, vagy meg nem hallottam a repülő kerekeinek surrogását, amint landolt a kolozsvári reptéren. S aztán irány a Máramarosi-havasok közé vagy Szovátára, esetleg a méltánytalanul elhanyagolt Herkulesfürdőre, akár a Csíki-hegyek fenyveseinek hűvösebe, kipihenni a külföldi nyaralás „fáradalmait”. Mert számomra még „vannak vidékek legbelül”.

Jani T

Deé Nagy Anikó

A bibliofil Teleki Sámuel

Lapunk fennállásának 70. évfordulóján, idei számainkban egy-egy régebbi írást közöljük. Azzal a szándékkal tesszük ezt, hogy felelevenítsük a folyóirat gyűjteményében őrzött írásokban évtizedekkel ezelőtt megfogalmazott, de máig időtálló megállapításokat, gondolatokat, illetve hogy a mai olvasók is megismerhessék korábbi szerzőink munkájának egy-egy részletét. (A szerkesztőség)

Az

utóbbi időben egyre több szó esik arról, hogy a kelet-európai felvilágosodásnak az európaival egyenrangú korszerű feldolgozása teljesen elképzelhetetlen a határterületek, a rokon diszciplínák kutatása nélkül. A felvilágosodás-kutatást a történelemtudományok, művelődés-könyv-könyvtártörténeti kutatásokkal párhuzamosan lehet és kell végezni.

Mivel a felvilágosodás százada teremtette meg a modern értelemben vett könyvpiacot, könyvkereskedelmet, könyvcirkulációt, egy, a felvilágosodás légkörében fogant magángyűjtemény kialakulásának vizsgálata tájékoztatni fog bennünket a hazánk területére érkező információs anyagról, az új eszmék terjedéséről. Ugyancsak ebben a században észlelhető a könyvvel szembeni tolerancia bizonyos növekedése. Új adatokat szolgáltathat egy korabeli gyűjtemény vizsgálata abból a szempontból is, hogy fél-évszázadnál tovább tartó könyvészkedés során hogyan sikerült a könyvtáralapítónak megrendelni, elküldeni Európa különböző országaiból, városaiból a tiltott könyvek egész sorát.

Egy könyvtár nem minden esetben tulajdonosa által összegyűjtött állomány. Lehet örökölt, azaz több generáció ilyen vagy olyan forrásból táplálkozó intellektuális igényének szülötte. Ha azonban egy ember érdeklődésének vetülete, ha az egészet tulajdonosa egymaga gyűjtötte össze, akkor a gyűjtemény az illető kor eszmevilágának, művelődési életének tükrévé válhatik. Abban az esetben, hogyha a könyvállomány közhasználatú is, akkor katalógusainak, olvasónaplóinak tanulmányozása során a kor uralkodó eszmeáramlatainak hatókörét mérhetjük le. (1)

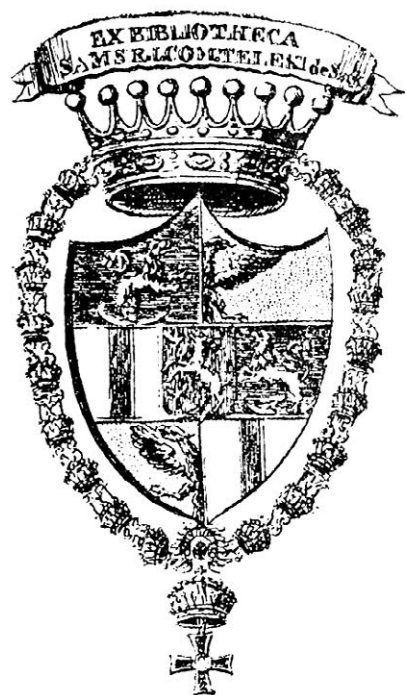
Ezek azok a tényezők, melyek a Teleki Sámuellel való foglalkozás kapcsán az általa összegyűjtött téka állománytörténeti vizsgálatát, tovább menve pedig Teleki

bibliofilijának körvonalazását szükségeltették. Annál inkább fontos ez, hiszen Erdélyben a felvilágosodás sajátos megnyilatkozási formája valóban egy újszerű művelődésszervező törekvés, Teleki Sámuel pedig közhasználatú téka alapításával aktív részese lesz annak a küzdelemnek, melyet a XVIII. század végén, a XIX. század elején hazánk felvilágosult elméi folytattak a művelődés intézményessé tételéért.

Ma már tisztázott tény, hogy Teleki Sámuel egymaga, előre körvonalazott gyűjtési programmal fogott hozzá a könyvtáralapításhoz. Egészen elenyésző azoknak a könyveknek a száma, amelyeket örökölt. Az a néhány tankönyvként használt vallásos vagy világi tárgyú munka, melyből a gyermek

Egy könyvtár nem minden esetben tulajdonosa által összegyűjtött állomány.

... Ha azonban egy ember érdeklődésének vetülete, ha az egészet tulajdonosa egymaga gyűjtötte össze, akkor a gyűjtemény az illető kor eszmevilágának, művelődési életének tükrévé válhatik.

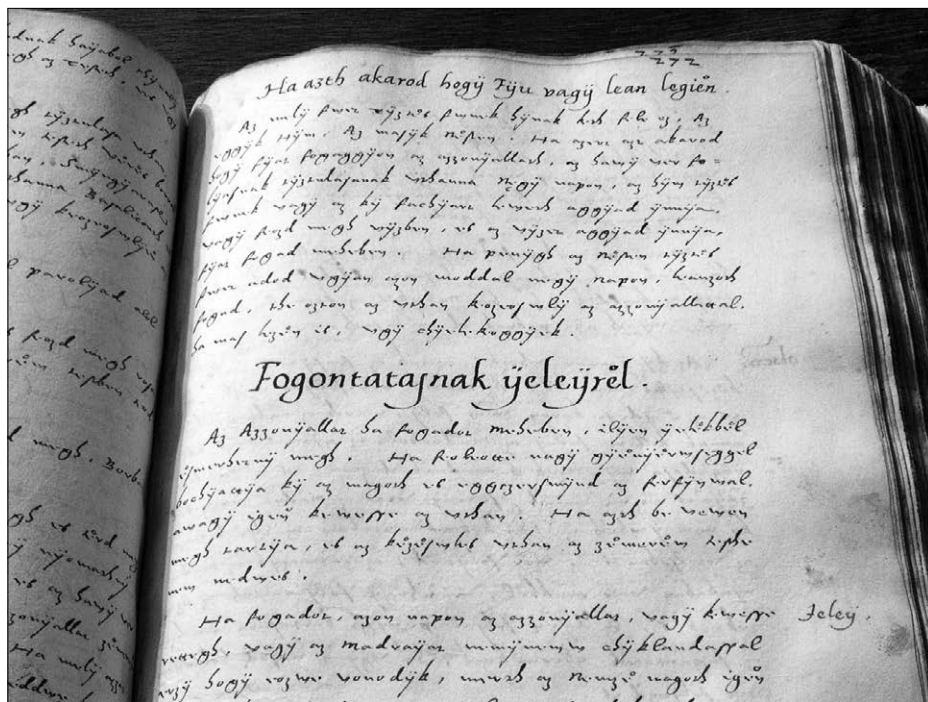

A Teleki Könyvtár ex librise

Teleki tanult, semmiképpen sem utal arra, hogy apjától, Teleki Sándortól gazdag könyvgyűjtést örökölt volna. A marosvásárhelyi könyvtár őriz ugyan néhány Teleki Sándor poszessor bejegyzésével ellátott kötetet. Előkerült könyveinek egy régi jegyzéke is, pontatlan adatai miatt nem azonosítható megnyugtató módon ez a lajstrom sem. Koncz József, *Adatok a marosvásárhelyi Teleki Könyvtár alapítója, gróf Teleki Sámuel gyerekkori életéhez* című cikkében (2) Teleki Sándornak egy Celnán 1748. április 30-án kelt írását közli, melyben említi „örökölt és élete folyamán szerzett” könyveit. Tékája ma már semmiképpen sem rekonstruálható, az viszont biztos, hogy halála után örökösei között megoszolható és legkisebb fia bizonyára nem sokat kapott ebből a hagyatékából.

Teleki Sámuel könyvgyűjtésének kezdeteit kétségtelenül peregrinálásának idejére kell visszavezetnünk. A négyéves tanulmányút idején alkalma van meglátogatni Hollandia, Svájc, Franciaország, Ausztria, Magyarország legnevesebb köz- és magángyűjteményeit. Évekkel később, 1798-ban, nyomtatott katalógusának előszavában így emlékezik vissza erre az időszakra: „...19 éves koromban, ennek a századnak 59.-ik évében, a felséges fejedelemnek engedélyét előbb megszervezve, a múzsák kincseit elsajátítani Svájcba, Belgiumba és Franciaországba mentem, hogy azoknak az országoknak jelesebb akadémiáin a legtanultabb és legfelvilágosultabb férfiaktól tanuljak.” Itt aztán a magasabb műveltségnek és a nemes tudományoknak szeretete ösztönzött és annyira felgyújtott lelkemben valami csodálatos lelkesedést a legkíváltságosabb könyvek iránt, hogy azokat nagy gondossággal és nem csekély költséggel megszereztem és elhatároztam, azokat távollevő hazámba haza fogom hozni...” (3) Több forrásból szerezhettünk tudomást arról, hogy milyen bibliofil hatások érték Telekit a külföldi út idején, hogyan fog hozzá a gyűjtéshez és melyek az első megvásárolt könyvek.

Útinaplója, a tanulmányút idején kelt levelek, de mindenekelőtt az első könyvvásárlásokról készült könyvjegyzékek alapján nyomon követhetjük Teleki könyv iránti érdeklődésének fejlődését, könyvkultúrájának elmélyülését. Amíg a katalógus előszó, vagy az 1800-ban készült Testamentum (4) – melyben könyvtára sorsát rendezi – Teleki könyvszeretetének lírai hangvételi kifejezései, annak az embernek a vallo-mása, aki már a tanult, képzett könyvtár szakértő hangján számol be arról, hogy mit jelent számára a könyv, addig a diáklevelek, a diárium feljegyzései egy

A Teleki Téka egyik legértékesebb kézirata az *Ars medica*, az első magyar nyelvű orvosi szakkönyv, amelyet valószínűleg a nagyváradi Lencsés György (1530–1593) állított össze (forrás: A Teleki–Bolyai könyvtár honlapja)

még tapogatózva induló, de mindenképpen céltudatos könyvvásárlásról tanúskodnak. Ez tulajdonképpen a közvetlen informálódás időszaka. Az első indítást, a könyvgyűjtés megkezdését segítő hasznos tanácsokat minden bizonnyal Beck Christoph bázeli professzortól kapta Teleki. Útinaplójában írja, hogy Beck, a bázeli publica bibliotheca őre egy szép és nagy magánkönyvtár tulajdonosa, aki „igen gyakran elvitt az bibliothecában és sokszor csak az én barátságomért elment és ottan órákat töltött én velem”. (5) Párlappal tovább arról tesz említést, hogy Bazelben 972 magyar forintot költött könyvekre. Hogy vásárlásaiban mi vezetete, hogy milyen könyvekre költötte ezt az elég nagy pénzüsszeget, ezekből a szűkszavú feljegyzésekből nem tudjuk meg.

A külföldi út idején végzett tanulmányokhoz szükséges tudományos művek mellett Teleki sok olyan könyvet vásárolt, melynek tárgya nem képezte akadémiai tanulmányainak anyagát.

Sokkal többet mond viszont az a Bázelen megkezdett könyvjegyzék, melybe Teleki az 1760–1763 között vásárolt

könyveket vezetete be. A 98 beírt oldalt tartalmazó negyedréti alakú füzet nemcsak azért becses számunkra, mert egészében Teleki írása, hanem elsősorban azért, hogy külön-külön felsorolja a külföldi út egyes állomáshelyein vásárolt könyveket. Ha megfigyeljük a könyvek címeit, azonnal szembetűnik a tulajdonos univerzális érdeklődése. A külföldi út idején végzett tanulmányokhoz szükséges tudományos művek mellett Teleki sok olyan könyvet vásárolt, melynek tárgya nem képezte akadémiai tanulmányainak anyagát (pl. egyháztörténeti művek, Erdély történetére vonatkozó munkák stb.). A jegyzékben több könyvet csillaggal jelölt meg s a Bazelben vásároltak után be is jegyzi: „sub N.III-o (ládákban) mind prohibitus Könyveim vagynak, mellyeknek nevezetesebb része megis vagyon ezen Catalogusban jegyezve egy egy Csillaggal. Bas. 1761 die 2 a Julii. G. Teleki Sámuel.” Ezek a tiltott könyvek ugyancsak nem képezhatték a Teleki által hallgatott előadások tárgyát. II. József 1781-ben megjelent cenzúrendeletéig a bécsi titkos rendőrség a legnagyobb körültekintéssel ellenőrzi a külföldi akadémiairól hazatérő ifjak könyveit. Mária Terézia minden intézkedése arra irányul, hogy megakadályozza az új eszméket terjesztő, de elsősorban a hivatalos vallást támadó művek behozatalát. Életbe lép az ún. represszív könyvvizsgálat, mely a nem kívánatos műveket igyekszik kivonni a forgalomból. Egy külön hivatal,

Széki gróf Teleki Sámuel erdélyi kancellár (1739–1822, forrás: Wikipédia)

a Bücherpolizei végzi ezt a feladatot. Ilyen körülmények között könnyen elképzelhető, hogy milyen alapos vizsgálatnak vetették alá a külföldről hazatérő Teleki mintegy másfél ezer kötetet számláló könyvszállítmányát. 1764 áprilisában ő maga írja egyik bázeli tanárának, hogy hazatérésekor 5 hónapot időzött Bécsben, ahol igyekezett könyveit a „lángoktól megmenteni”. (6) Néhány kötet így itt áldozatul esett a cenzorok éberségének. A könyvjegyzékbe ezek mellé bejegyzte Teleki, hogy „elvtették Bécsben”. Valamennyi elkobzott mű a katolikus vallást támadó szerző tollából származik. Pl.: a Kálvin tanait terjesztő református hittudós, Beza Theodor *Poemata*-jának 1599-es kiadása, vagy Owen, neves XVI. századi újlatin költőnek a katolikus egyházat gúnyoló epigrammái (Amsterdam, 1633), vagy a névtelenül megjelenő *Préjuges legitimes contre le Papism* (Amsterdam, 1685).

A Teleki Téka állománygyarapodását vizsgáló, haszonnal tanulmányozhatja a Svájcban, Hollandiában, Franciaországban, Ausztriában, Magyarországon vásárolt könyvek jegyzékét. A korabeli könyvcirkuláció szempontjából érdekes megvizsgálni Telekinek azokat a bejegyzéseit, melyek a könyvek szállítására vonatkoznak (7), vagy amelyek arra utalnak, hogy valamelyik külföldi aukción történt a vásárlás. A 86. oldalon például azokat a könyveket sorolja fel, melyeket Utrechtben, a Bodeviniana aukción szerzett: *Libri quos in Hollandia D. Abrah.*

Poddenburg Bibliopola Trajecensis pro me comparavit, in auctione Bodeviniana; máshol pedig ezt olvashatjuk: Libri quos Leide per Cl. D. Szathmári emi curavi in auctione Albertina.

Minden bizonnyal a Beck irányításának tulajdonítható az is, hogy a 21 éves Teleki már hozzáértő bibliofilként jegyzi fel a különböző bibliopoliumokban, aukciókon vásárolt könyveket. Feltünteti a könyv szerzőjét, címét, kiadási helyét, évét, a kötetek számát. A legtöbb esetben a könyv formátumára is utal, sőt az első oldalakon a kor szokásának megfelelően nagyságrendbe írja le őket. Sok helyen a könyv bibliofil jellegére, könyvészeti értékére vonatkozó beírásokat találunk, tehát már ez a kis állomány is magán hordja a későbbi könyvtár egyik jellegzetességét: tulajdonosának a szép és ritka, válogatott edíciók megszerzésére való törekvését.

A fenti könyvjegyzék kiegészítéseként készülhetett az a másik lajstrom, amelyik a külföldi út idején vásárolt könyvek árjegyzékét tartalmazza: „*Pretium Librorum Samuelis Teleki de Széék, S.R.I. Comitibus quos in Peregrinatione sua Litteraria Comparavit.*” (9) Azonkívül, hogy az itt feltüntetett árak segítségével pontos fogalmat alkothatunk arról, hogy peregrinálása idején mekkora összeget fordított Teleki könyvvásárlásra, jelentős a jegyzék azért is, mert több könyv mellé Teleki beírta azok nevét, akiktől vásárolta őket. A marosvásárhelyi könyvtár nagyon hézagos poszessor történetének rekonstrukálásában segít tehát ez a lajstrom.

„Azon gondolkozom, hogy megszerezem Magyarországot és Erdély politikájára, statisztikájára vonatkozó könyvek jegyzékét, de sajnos még senki sincs, aki ezeket a forrásanyagokat a sötétből a világosságra hozta volna.”

A külföldi könyvészkedésre vonatkozó leghitelesebb forráscsoportot kétségtelenül Teleki Sámuel diáklevelei alkotják. Ezekből tájékozódhatunk arról, hogy hogyan mélyül el a könyvek iránti érdeklődése s mindenekelőtt itt találjuk a könyvtár gyűjtési tervének egyik legelső konkrét megfogalmazását.

Dédunokája, gróf Teleki Samu felfedező, afrikakutató (1845–1916, forrás: Wikipédia)

A tanulmányút idején kelt levelek egy részét Teleki peregrináló honfitársainak írja. Alig pár hónapi külföldi tartózkodás után már afelől érdeklődik a Hollandiában tartózkodó Teleki Adómtól, hogy „lehet-e sok jó könyvet Hollandiában kapni oltson, és vagyon-e sok auctio”. (10) A könyvekkel való foglalkozásról tanúskodik egy másik levél is, melyben felajánlja, hogy Thordái nevű honfitársának szívesen segít Bázélban „egy oltsó Bibliothccát szerezni”. Több helyen tesz említést arról, hogy a vásárhelyi collégium számára „jó és oltsó” könyveket keres. A Leidenben tanuló Kovásznai Tóth Sándornak 1761. szeptember 2-án Utrechtből azt írja: „Nekem egyéb bajom vagyon, a legény tanulna és nintsen könyve.” Kéri Kovásznait, hogy az előadásokhoz szükséges Wolf-féle matematikát, ha nem másképpen, legalább kölcsön szerezze meg. Ugyanakkor megköszöni Kovásznainak a Vanderpiana Könyvtár katalógusát, melyből fog magának venni néhány könyvet. (11)

Böd Péterhez, Szászki Jánoshoz írott levelei azt bizonyítják, hogy már ekkor megszületett a hazai történelemre vonatkozó munkák összegyűjtésének terve. Tomka Szászki János (1700–1762) pozsonyi tanárnak 1761-ben Bázélból írja: „Azon gondolkozom, hogy megszerezem Magyarországot és Erdély politikájára, statisztikájára vonatkozó könyvek jegyzékét, de sajnos még senki sincs, aki ezeket a forrásanyagokat a sötétből

A Teleki Könyvtár épülete a 19. században. Gregus János rajza

a világosságra hozta volna.” (12) Kéri Szászkit, hogy küldje el számára a legfontosabb munkák bibliográfiáját, mert ez segítné őt a tájékozódásban. Ugyanezzel a kéréssel fordulhatott Bod Péterhez is, aki 1762. december 16-án így válaszol: „Jelenti Ngod hogy valami Magyar Históriara való könyveket jegyezzen fel a mellyeket Hollandiába kellene megszerezni. Én ugyan tudva mik vagynak sok időt töltvén el az egybe keresgélésekkel s vizsgálások(kal) s szerzettem volt is Hollandiában, nevezetesen a Burman könyvei közül felesen magamnak, de nem régen Schwandtner kinyomtatván Bétsben 3 Tomusban sok Magyar írókat ott együtt találja az ember őket.” (13)

Teleki Sámuel, miután Bázelt elhagyja, rendszeres levelezést folytat néhány itt megismert professzorral. Ezekben a levelekben a hollandiai könyvészkedéséről is beszámol, sok esetben segítségüket kéri a megvásárolandó könyvek kiválogatásához. Válaszleveleiben tanárai megjelent könyvekről tájékoztatják. 1761 decemberében Beck felhívja figyelmét a bizánci írók frissen megjelent munkáira, melyek azért is hasznosabbak Teleki számára, mert a magyarok s a szomszédos népek történetéről vonatkozó gazdag információs anyagot tartalmaznak. Teleki igen hálás a kapott segítségért. „Jegyzeteid – írja Becknek – a hazám történelmével foglalkozó könyvekre vonatkozóan igen értékesek. Nem sikerült még azokat megszerezniem. Megvallom, még kevés van nekem a középkori kronológiákból, ritkán is fordulnak erre elő. Mindenesetre

igyekszem megszerezni azokat, amelyeket ajánlottál.” Ebben a levélben szögezi le könyvvásárlásainak határozott célját: „...nem fogom kímélni a költségeket más jó könyvek megvásárlásánál se (...) míg valamely reménye lesz annak, hogy ezzel valamikor hazám ügyének és történelmének javára lehetek.” (15)

A hazája ügyéért aggódó, s az akkori állapotokon sokszor kesergő ifjú nem egy esetben fejezi ki kétségét, aggodalmát: „Félek – írja Becknek –, nehogy kárt valljak legjobb könyveimben. Még azt sem tudni, mi lesz életem értelme...” De ezek a pillanatnyi ingadozások nem térítik el eredeti céljától. Tsétei János (1689–1769) sárospataki tanár híres magántékáját már ekkor, a külföldi út idején szeretné megszerezni, s ezért levélben fordul hozzá: „Úgy hallottam, a haza történelmére vonatkozó könyvekből jeles gyűjteményed van (...) ha valamikor azok eladására gondolnál, azokat ne másnak, hanem nekem add el megfelelő áron.” (16) Szászki Jánostól 1761-ben ugyancsak azt kéri, hogyha esetleg könyveit áruba fogja bocsátani „gondoljon rá, mert az a terve, hogy a haza történetére vonatkozó könyveket könyvtára számára megvegye”.

Az 1759–1763 közötti tanulmányút idején kezdi el tehát Teleki Sámuel a szakszerű, előre körvonalazott könyvgyűjtést. Az ekkor vásárolt könyvek változatos tematikájú összetétele a legfőbb bizonyítéka annak, hogy a könyvtáralapító a köznek kíván szolgálni. Külföldi tanulmányainak tetemes részét képezik a bibliofília messterségének elsajátítását célzó törekvései.

Külföldi köz- és magánkönyvtárak ösztetételét, elrendezését tanulmányozza. Útinaplója és levelei vallanak arról, hogy céltudatosan végzi mindezt. Neves tudósokkal, professzorokkal való ismeretsége hazatérte után is sokáig segíti az informálódásban, s a könyvtártudomány sok más kérdésében.

Teleki 1759-ben megkezdett könyvészkedésének jellemző vonása a folytonosság és a rendszeresség. A könyvállomány gyarapodási történetét kutatva joggal állíthatjuk, hogy az élete végéig aktív könyvtáralapítót sem földrajzi elszigeteltség, sem hivatali beosztásainak egyre sokasodó feladatai, sem magánéletének gondjai nem akadályozzák a könyvek szerzésében, és általában a könyvtárral való foglalkozásban.

Jegyzetek

1. Vö : Furet François, *Histoire du livre dans la société moderne: recherches, méthodes, problématique* (Revue Roumaine de Histoire 1970/3507—516.1.)
2. *Erdélyi Figyelő*, Marosvásárhely, 1888/15 sz. 120. 1.
3. Bibliothecae Samuelis S.R.I. Gom. Teleki de Szék. Pars prima, Praefatio XXVIII 1.
4. Teleki Sámuel végrendelete 1800-ból. Leközölve: „Az erdélyi református egyházkerület igazgatótanácsának jelentése a Teleki-théka ügyében”, Kolozsvár, 1912. 21. 1.
5. Teleki S., Útinaplója, 43. 1.
6. A. 58. sz. levél.
7. A Hollandiában vásárolt könyvek után például ezt írja: „Mindezen Hollandiában vett könyveket bé raktam egy nagy ládában Utrechtben, és jól bevarrva gyékénybe szalma közé, el küldöttem(m) Rotterdamban Schlennd és Weymar nevű correspondensekhez. Sign. Utrecht. 1762 6-a Aug.”
8. Néhány bejegyzés arról tanúskodik, hogy Teleki alapos kutatást végez egy-egy kiadvány könyvészeti értékének megállapításakor. Pl: Liber valde rarus et in hoc genere optimus; liber valde rarus, 100 tantum exemplaris huius editionis extant.
9. Lelőhely: Mv. hely, Teleki levéltár.
10. A. 567. sz. levél.
11. A. 308. sz. levél.
12. A. 524. sz. levél.
13. B. 209. sz. levél.
14. B. 137. sz. levél.
15. A. 57. sz. levél.
16. A. 777. sz. levél.

Rövidítések:

- A. = Teleki Sámuel levelei a címzettek betűrendjében.
B. = Teleki Sámuelhez írott levelek a levélírók betűrendjében (Az értekezés II. kötetében (ADATTÁR).

(Művelődés, 1975. szeptember, XXVIII. évfolyam, 9. szám, 36–39. oldal)

A Csíkszeredai Régizene Fesztivál

A *Művelődés* évek óta médiapartnere a július első felében megrendezésre kerülő Csíkszeredai Régizene Fesztiválnak, melynek keretében nemcsak kiváló koncerteket mutatnak be, de a Régizenei Nyári Egyetem tanfolyamain mesterzenészek vezetik be a jelentkezőket az egyes nem mindennapi hangszerek megszólaltatásának rejtelmeibe is. „A színvonalas programok, világhírnévnek örvendő együttesek és hangszerkülönlegességek kavalkádja olyan gazdag és változatos régizenefesztivált kínál, ahol a közönség bátran belefeledkezhet a mindenkor aktuális ÖRÖM-be” – írja az idei zenei esemény kínálatáról a programfüzetben Filip Ignác Csaba, a fesztivál művészeti vezetője. Minden esztendőben valamilyen zenei csemegével kedveskednek a szervezők e nagyszabású kulturális rendezvényen. A júliusi fesztivál nagy eseménye az egyetemes zenetörténet egyik legnagyobb művének, Johann Sebastian Bach két zenekarra, két kórusra és szólólistákra írott *Máté-passiójának* a bemutatása volt, mely hatalmas sikernek örvendett nemcsak Csíkszeredában, de a bukaresti Athenaeumban és a Brassói Fekete templomban is. Évek óta a fesztivál programkínálata, lebonyolításának menete egyre művészebb és profibb színvonalat mutat a főrendezőnek, a Hargita Megyei Tanács égisze alatt működő Hargita Megyei Művelődési Központnak köszönhetően.

Alábbi összeállításunkban körkérdessel fordultunk néhány olyan jeles személyiséghez, aki évek óta aktív szereplője, vagy a sajtó részéről állandó résztvevője ennek a nemzetközi fesztiválnak. (A szerkesztőség)

Barozda-koncert

Mit jelent Önnek a Csíkszeredai Régizene Fesztivál?

Filip Ignác Csaba

Az évi munka gyümölcse érik be minden fesztiválon

Azzal kell kezdenem, hogy mit jelent számomra a régizene. 1986 nyarán fogtam neki furulyázni, amikor útlevelet és 30 napos tartózkodási vízumot kaptam Magyarországra. Abban az időben ilyesmi ritkán esett meg az emberrel, nagyon nagy dolognak számított – azok, akik jártak Budapesten, évekig mesélték az élményeiket. Tehát '86-ban adott volt az útlevél, rokonlátogatóként 30 napot tartózkodhattam Magyarországon, persze rokon és pénz nélkül. Népi furulyákat vittem eladni, és az árából megvettem az első szopránfurulyámat. Két nap gyakorlás után kiálltam utcazenélni a budai várba, fuvolarepertoárt játszottam (pl. Bachtól a Badinerie-t) komoly kasszasikerrel. A 30 napba belefért egy régizene-kurzus is Czidra Lászlóval Kapuváron. Ekkor fedeztem fel a régizene különleges erejét, ez időszakban kerültem a régizene és a furulyázás varázsa alá. A keresett pénzből hangszereket, kottákat vásároltam, majd decemberben először léptem fel furulya-csembaló szólóesttel Sepsiszentgyörgyön, amely hat barokk szonáta előadását jelentette. A csembalót tévedésből vásárolták zongora helyett. Ezek után filharmonikus zenekarokkal játszottam szólistaként Vivaldi-furulyaversenyeket, majd a Cantus Serenus barokk zeneegyüttes tagjaként tevékenykedtem, amellyel többször is felléptünk a Csíkszeredai Régizene Fesztiválon. A 90-es évek után lehetőségem nyílt részt venni több nyugat-európai régizene-fesztiválon és régizene-kurzuson, ahol megfogalmazódott bennem a gondolat: ha majd lehetőségem lesz, majd egyszer, itthon fogok ehhez hasonló fesztivált szervezni! 2007-ben – az 1990-es Innsbrucki Régizene Fesztiváltól számítva, tehát 18 év múlva – számomra is váratlanul jött a felkérés, a 2008-as Csíkszeredai Régizene Fesztivál megszervezését illetően. Ekkor vettem át a stafétát kedves volt tanáromtól, dr. László Ferenctől, aki magas művészi színvonalú és tudományos igényű fesztivált hagyott ránk. Ehhez tettem hozzá az ötleteimet (Nyári Egyetem, Barokk Fesztivál Zenekar, évi tematika stb.), és ehhez kell azóta is, évről évre újabb és újabb ötleteket, lehetőségeket kitalálni, gondoskodni az újabb és újabb fesztivál újraszületéséről.

Az idén 22 éves Codex zenekar

Tehát mit jelent számomra a Csíkszeredai Régizene Fesztivál? Sok zenehallgatást, együttesekkel való kapcsolatfelvételt, egyeztetést, a tematika kitalálását, szervezést és a szervező kollegákkal (a Hargita Megyei Művelődési Központ munkatársai) való együttműködést. Az évi munka, gyümölcse érik be minden fesztiválon, láthatjuk és hallhatjuk néhány nap alatt, amit egy éven át terveztünk és szerveztünk. Sok tapasztalatszerzés, sok ismerkedés, levelezés, sok zenei élmény, amely egyre jobban megerősíti bennem azt, hogy a régizenének a mondanivalója mindig aktuális, kimeríthetetlen, mert olyan egyetemes értékeket hordoz, amelyek soha nem avulnak el. A teltházas hangversenyek pedig azt sugallják, hogy érdemes, mert a közönség számára is értéket jelent a zene időtlenségének a megtapasztalása!

Csörsz Rumen István

Az itteni színpadi emlékek egész pályánkat elkísérik, erőt adnak

Csíkszereda... Sokkal több nekünk, mint fesztivál. Az csupán koncertek füzére, a passzív gyönyörködés eszköze volna – ez viszont lassan négy évtizede közösségi esemény. Messze túl van az olyan szakmai „belügyeken”, hogy ki milyen vonóval játszik, milyen hangolásban, s hova teszi a feloldójelet. Persze öröm ilyesmiről is beszélgetni (s sokat szoktunk), ám az egész együttlét lebilincselőbb és közelebb. Nekem sok éve az a benyomásom, hogy a régizenei előadómódok itt szépen és békésen egészítik ki egymást, mintegy ráépül egymásra a nemzedékek tudása. A hagyományosabb, „fegyelmezettebb” előadói nyelvből

kibontakoztak a szabadabb megszólalásformák: kísérleti hangzások, akár felvállaltan szólamihiányos kis zenekarok, a szólisták köré épülő társulatok (természetesen a barokk zene előretörésével párhuzamosan, ami alkalmasabb közeg ehhez). Nyugat-európai képviselőik immár bő évtizede járnak Csíkszeredába, s ahogy látom, hatásuk egyre meghatározóbb a műsorok karakterét, de a többi előadó programválasztását tekintve is.

*... a régizenének
a mondanivalója mindig
aktuális, kimeríthetetlen,
mert olyan egyetemes
értékeket hordoz,
amelyek soha nem
avulnak el.*

Saját élményeim szintén sokrétűek. Két évtizede vehetünk részt a fesztiválon a Musica Historica együttesrel, még Váli József hívott meg minket 1995-ben Kobzos Kiss Tamás ajánlására. Hatalmas megtiszteltetésnek érzem kezdetől fogva, hogy külsősként részesévé válhattunk az erdélyi régizenei életnek, ennek a gazdag és érzékeny folyamatnak, amely ma már világhírű előadókat szült. A szintén tíz éve működő Régizene Nyári Egyetemen lehetőséget kaptunk az ifjú tehetségek felfedezésére, tapasztalataink átadására, hiszen zenekarunk több tagja tanít e mesterkurzuson (Palócz Réka, Kasza Roland, Széplaki Zoltán, Kovács Attila és e sorok írója, illetve régi tagunk, Sudár Balázs). Szívügyünké vált a Nyári Egyetem, hiszen nemcsak július tájban, hanem valóban

egész évben nyomon követjük a szervezés fázisait, hosszú ötletsorokkal próbáljuk segíteni a stáb munkáját, hogy minden még csiszoltabb, még olajozottabb legyen. Fantaszták lettünk, mert Csík azzá tesz.

A kurzust és a koncerteket egy jelképes híd is összeköti: a Barokk Fesztiválzenekar (Ulrike Tize vezetésével). Az évente megújuló zenekar egyesíti a sokféle szóródott, de a közös célért összehangolható, kiváló muzsikus nemzeteket, az Erdélyben, Magyarországon vagy Nyugaton élő zenészeket – köztük megindító öröm viszontlátni hajdani növendékeinket. Előadásai világszínvonalúak; 2018-ban a *Máté-passió* után az egész templom állva tapsolt hosszú-hosszú percekén át, könnyek és ragyogás között.

Színpadon a fesztivál nyári egyetemének ének- és táncszakos hallgatói

Ihletett órák, napok ezek, kikapcsolva ezernyi szálat a külvilágból. Talán mindenki belindul valami ilyenkor, ami aztán évről évre formálódhat.

Az itteni színpadi emlékek szintén egész pályánkat elkísérik, erőt adnak. A nagykarolyi *Collegiumot* és legendás vezetőjét, drága barátunkat, Deák Endrét itt ismerhettük meg, s hamarosan közös tervek szövegettünk, szerencsére némelyiket módunk lett megvalósítani is. Öllerer Ágnes, a bukaresti *Lyceum Consort* alapítója valószínűleg a legelhivatottabb régizene-tanár, akit ismerek, igazi varázslatait láthattuk kis csapatával – velük szintén az esős csíki nyárban barátoktunk össze. Filip Ignác (a fesztivál mai igazgatója) és a *Codex*, a baróti *Kájoni Consort*, a kolozsvári *Amaryllis Táncegyüttes*, majd annak utód-társulatai, illetve a holdudvarában működő, s remélem, egyszer újra összeálló *Míniüm* együttes (Macalik Arnoldék), Elekes Emőke, Györfly Erzsébet vagy a barokkra specializálódott Erich Türk, Majó Zoltán – csupa meghatározó személyiség és társulat, akikkel remek találkozásaink voltak a csíki koncerteken, előttük-utánuk, a várudvaron vagy a vacsora mellett. A tanártársakkal is többnyire ilyenkor lehet szakmai-szervezési vagy baráti dolgokról beszélgetni, hiszen napközben a tanterünkbe bújva dolgozunk, ám a Korona teraszán újra megpróbálhatjuk megfejteni Vitárus Pirocska rejtvényeit, hallgatjuk Csata István, Kónya István, Fülöp Mária

és Ványolós András tanári híradásait vagy anekdotáit, Szabó Anikóval pedig naponta újratervezzük a tánckurzus színpadi fellépéseit. S a szomszéd asztalnál, karnyújtásnyira mindig ott ülnek a példaképeink – „ládd, egy szívvel laknak”: Kobzos Kiss Tamás, René Zosso, Miquèu Montanaro, sőt az európai régi-zenélés egyik Nesztora, René Clemencic, máskor az olasz, spanyol, angol, német, osztrák s persze magyarországi kollégák, sírtunk-nevettünk, egymás hangszerait próbálgattuk sörök s finom falatok mellett.

Ihletett órák, napok ezek, kikapcsolva ezernyi szálat a külvilágból. Talán mindenki belindul valami ilyenkor, ami aztán évről évre formálódhat – eről bizonyára mindenki mást mondana, ám az biztos, hogy a Csíkszeredai Régizenei Fesztivált mindannyian saját fejlődésünk, önismeretünk és társasági létformánk gyújtópontjába helyezzük majd.

Elena Maria Şorban

Művészeti élmény, tanulás-tanítás, a jövő előkészítése, közösség

E Fesztivál példás megoldása az építészeti örökség – ez esetben, a Mikó-vár – értékesítésének, a zenével való felelevenítésére. Ez az alapja a művészeti élménynek, amire épül a rendkívülien gazdag évi felhozatal. Például a 2018-as fesztiválon három témakör ötvöződött: az ibériai zene, a Mátyás király-émlék, illetve Bach *Máté-passiójának* korabeli hangszereken való megszólaltatása, Ulrike Tize koncertmester (Drezda) és Steffen Schlandt karnagy (Brassó) vezérése alatt.

A művészeti élmény teljességét a költészettel, tánccal, kézművességi foglalkozásokkal, az idén pedig még a rajz, a film vagy akár csak a borászat és a gasztronómia biztosítja. Sokszor a zeneszövegek magyar és román fordítását is kínálják a szervezők, mint az idén a *Modo Antiquo* együttes *Mindennapi élet a 14. század zenéjében* program esetében. A törzsvendég Musica Historica mellett, az idén csúcsművészt nyújtottak a Terцина, valamint a Cappella Esterházy magyar együttesek. A tánc egy lényeges tényező. Mint az utóbbi években, az idén is Szabó Anikó vállalt oroszánrészt a reneszánsz tánc tanításában. A Codex Filip Ignác-vezette tapasztalt együttes dicséretes módon társult a Cygnini olaszteleki leánykák táncával egy szellemes Mátyás-mese színrevitelében. Amikor a zenészek képesek a táncszerű előadása, hitelessé válnak: ezt bizonyította be az idén a Csibi Dávid vezette Trionfale fiatal kolozsvári együttes, úgyszintén a franciaországi Les Paladins *Viva España* műsora, amelyben a szoprán nemcsak énekelt, hanem tökéletesen táncolt is. Említenem kell még a *Pennaforogatók Mátyás király udvarában* című illusztrációs kiállítást és mesehallgatást mint idej gyermekeknek szánt nagyon sikeres rendezvényt.

A tanulás-tanítás kulcsfogalom. Biztos vagyok abban, hogy itt minden oktató tanul is. Elmélkedem a „tanulás” szó felett, a „tanúsítás”-sal való rokonságával. A Régizene Nyáriegyetem hivatásos oktatói jelen vannak minél több előadáson, egyaránt okulni és formálni. Sajnos nem minden diák képes tudatosítani, hogy nemcsak a gyakorlás, hanem a zenehallgatás is ugyanannyira fontos a saját haladásában. Legelhivatottabb hazai együtteseink – mint

Népes közönség a Reneszánsz Gyermeknapon

a Barozda, a Kájoni Consort vagy a Carmina Renascentia – mindig képesek valami újjal megörvendeztetni. Jómagam 2008-tól járok a Csíkszeredai Fesztiválra (mint fordító, szakcikkíró, zenetörténeti előadó) – e nélkül nem írhattam volna meg a régizene-traktátusomat, mivelhogy hazánkban nincs más ennyire sokrétű régizene-rendezvény.

A XI. Régizene Nyári Egyetem bebizonyította a jövő előkészítésében eredményes szerepét. Akik gyermekként, fiatalként kezdtek itt, most saját együtteseikkel viszik tovább, újabb nemzedékek kapcsolódnak fel állandóan a hagyományhoz. Csörsz Rumen István, Erich Türk, Csata István néhányan azok a művészek közül, akik a diákok oldalára állva, ösztönzően hatnak rájuk.

A Fesztivál egyaránt egy több nemzetiségű és nemzetiségű kollegiális munkaközösség, egy szervezet – amelyet Filip Ignác művészeti vezető, Ferencz Angéla, a Hargita Megyei Kulturális Központ menedzsere, Fazakas Gabriella, a projekt kivitelezője nemcsak szak tudással és maximális munkabírással, hanem tapintatos emberi odafigyeléssel koordinál –, amint minden tagja érezheti.

Szabó Anikó

Ha jó muzsikát hallunk, tánccra perdülünk

Több hasonló fesztiválon vettem részt, s mindnek megvan a maga varázsa. Ami a csíkszeredai fesztiválnak sajátja, az a baráti hangulat, a koncertek

sokszínűek, mindenki találhat magának olyat, ami közel áll hozzá s ami magával ragadja, még akkor is, ha egyébként nem szokott ilyesmit hallgatni. Évről évre finom átalakuláson megy át, a lényegi dolgok megtartásával bővül a program. Az egyik ilyen változás, hogy bekerült a programba az utcazene, illetve utcatánc, így keltve fel a helyiek figyelmét, és erősítve a fesztivál közösségformáló erejét. Oldott hangulatban zajlik, figyelő tekintetek kísérik, és közvetlenebb módon éli meg mindenki. A koncerteknek helyet adó Mikó-vár nagyon jó helyszín, itt a gyerekek jelenléte nem zavaró, hanem egy külön színpont, hogy odagyűlnek a színpad elé és táncolnak, futkároznak vagy játszanak a zenészek előtt, a madarak csicsergése pedig szervesen beépül az előadásba.

A csíkszeredai fesztivál első perctől magával ragadott, így az életemnek a része lett. Amikor először jártam ott, azonnal megszerettem, és rögtön visszavágytam oda. Amióta nemcsak fellépőként, hanem tanárként is jelen vagyok, benne van a gondolataimban, ötleteket ad és további kutakodásra készítet. Igyekszem úgy kiválasztani az előadandó műveimet, amiket tanítok, hogy a kurzuszáró koncerten a zene és a tánc egyaránt működhessen a kurzushallgatókkal. Ebben nagy segítségemre van Csörsz Rumen István.

Örömmel tölt el, hogy egyre több átfedés van a nyári egyetem és a fesztivál eseményei között. Eleinte a nyári egyetem a hét első felében zajlott, és a fesztivál eseményei a hét végére csoportosultak. Fontosnak tartom, hogy a kurzushallgatók is részesüljenek

koncertélményekben, hiszen ennek tud igazán nagy vívőereje lenni. A kurzusok építő jellegűek. Nemcsak szakmai tudást adnak, hanem önismereti út is. Szembesít a határaiddal, elindít egy eddig ismeretlen úton, és egy nem hétköznapi, finom rezdülésekkel teli világot tár fel. Kellemes érzéssel töltött el, hogy azok a gyerekek, akik pár éve jelentek meg először a táncóráimon, ma már nemzetközi rangú koncerteken lépnek fel. Sőt, ők maguk kezdeményezték az új barokk együttes létrehozását.

A csíkszeredai régizene-fesztivál záró mozzanata a reneszánsz táncház. Az utóbbi években engem kértek fel a táncház vezetésére, amit örömmel vállaltam. Kivételes táncházak ezek, hiszen a muzsikát a Musica Historica és a Codex együttesek szolgáltatják, de nemegyszer más zenészek is csatlakoznak hozzájuk. Aki zenélni szeret, zenél, aki táncolni az táncol. Nemegyszer volt arra is példa, hogy a zenészek közül volt, aki már nem bírta tovább, akkora buli kerekedett, hogy végül ő is beállt táncolni.

A csíkszeredai fesztivál első perctől magával ragadott, így az életemnek a része lett. Amikor először jártam ott, azonnal megszerettem, és rögtön visszavágytam oda.

Végezetül egy emlékezetes történet, amikor egyik este a tapstéren beszélgettünk. Ha zenéssel vagy egy helyen, könnyen megtörténik, hogy egyszer csak előkapja a hangszerét és muzsikálni kezd. Mi pedig, ahogy ez a táncosokhoz illik, ha jó muzsikát hallunk, tánccra perdülünk. Egyre többen csatlakoztak, a zenészek és a táncolók száma is egyre csak bővült, és ez hamar odavonzotta a járókelőket. A fergeteges táncház kulisszatitka az, hogy spontán jöjjön létre.

Boér Károly

Az egész életem rezonál rá

Ó, az én történetem nagyon rég kezdődött, valahol az első kamaszkori eszméléseim közepette, a hetvenes évek elején. Akkoriban kitartóan, de vajmi kevés lelkesedéssel hegedültem, inkább a „hangzó” zene vonzott,

A budapesti Musica Historica együttes tagjai 2008 óta tartanak mesterkurzusokat és szakmai előadásokat a Régizenei Nyári Egyetemen

mintsem az „elkövetett”. Érdekes módon Vivaldit, Bachot hallgattam a legszívesebben, s figyeltem a virágénekekre, ezekből is akadt néhány kedves emlékezetű szüleim lemeztárában, no meg verslemezek is (néha gondolatban ma is hallom Latinovits karakteres orgánumát, amint Adyt, József Attilát szaval, *Párizsban járt az Őszt, s A Dunánált...*), s aztán azt a néhány virágéneket, agyon-feldolgozva, operásan énekelve.... Ez utóbbi tán annyiban is maradt volna, ha Édesanyám nem énekelgetett volna ezekből, de csak néha, mert ma már értem, miért nem volt kedve ehhez gyakran. Közben nyolcadikos lettem, s végleg eldőlt, nem megyek a zeneiskolába, hanem a Bolyaiban

kezdem a kilencediket. Ezzel véget ért a rosszkedvű hegedűórák végeláthatatlan sora, de hát „muzsikálni szükséges”, tehát megkönyékeztem sokkal engedékenyebb Édesapámat egy gitár beszerzése végett. Egy idő után aztán feltűnt a családban egy vadonatúj, régi „spanyol” gitár, amivel sok izgatót, boldog órát töltöttem. Persze nem tudtam még játszani rajta, de jófüllű, érdeklődő gyerek lévén hamar rájöttem a fogásokra. Kottafüzetbe jegyezgettem a kidolgozott akkordokat, majd megpróbáltam egy kezdő gitáriskolából a pengetés technikáját is elsajátítani. Viszonylag hamar boldogultam s egyszer csak végre megszólalt a kezemben a „régieni spanyol”, mégpedig

egy virágének kissé iskolásan kidolgozott kíséretével. És éppen ott volt Édesanyám, és énekelni is kezdte, hogy „ellopták szívemet”, szépen, érzéssel. Az ilyesfajta családi produkciók aztán gyakran megismétlődtek, karácsonyestekre is emlékszem, amikor ismét énekeltek: Krisztus urunknak áldott születésén. Persze, a rockkorszak nálam is eljött, de mellette változatlanul vonzott a reneszánsz muzsika gitáron megszólaltatható fele, s amint megjelentek a családi lemeztárban Benkő Dániel Bakfark-lemezei, a lant is felkeltette a figyelmemet. Itt tartottam, amikor zeneakadémista lettem, és egy váratlan impulzust kaptam: egy azóta már eltávozott kedves tanárom a kezembe adott egy lantot azzal, hogy gyakoroljak csak. Nagy lelkesedéssel fogtam bele, a Zeneakadémia könyvtárában még néhány lantkottát is felfedeztem, haladtam is szépen, míg rá nem jöttem, hogy autodidaktaként eddig és ne tovább... de azért mégsem hagytam abba. Immár saját lantommal érkeztem meg első állomáshelyemre, Csíkszeredába, ahol szinte azonnal a Kájoni régizene-együttesben találtam magam. Itt lantoként működtem, de fokozatosan más hangszerek is a kezembe kerültek. Ám a lantkíséretes virágének továbbra is foglalkoztatott. A régizene-fesztivál akkori szerkesztőjeként, e célból Barabás-Kásler Magda kolozsvári magánénekest, majd Tóth Mária marosvásárhelyi kamaraénekest is meghívtam Csíkszeredába. Nem nagy dolgok ezek, de valami mindenképpen átsugározhatott a lelkesedésemből ezekben a viszonylag apró kis műsorokba, ugyanis meglepően nagy sikerük volt. Ma is büszkén emlékezem rájuk. És a régizene-fesztivál hatalmas megvalósításai-sikerei közepette a virágének mindig, csendesén megszólalt bennem, Édesanyám hangján, aki egyszer csak ugyan eljött a fesztiválra barátnőjét, Tóth Mária-t meghallgatni... Így vagyok hát a régizenevel s annak csíkszeredai fesztiváljával. Ma már nem vagyok aktív muzsikus. De egész életem rezonál rá.

*Immár saját lantommal
érkeztem meg első
állomáshelyemre,
Csíkszeredába, ahol szinte
azonnal a Kájoni
régizene-együttesben
találtam magam.*

A Kájoni Consort. Ádám Gyula felvételei

T. Kiss Tamás

Adalékok a közművelődés „életrajzához”

„Mi

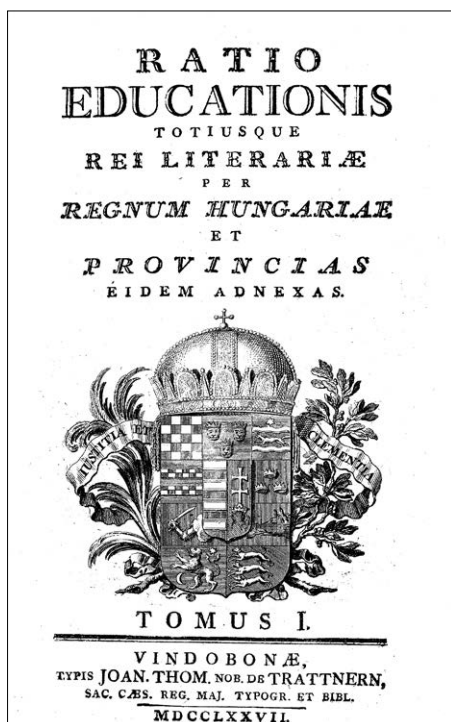
a közművelődés? Ön hogyan határozná meg e fogalom jelentését, korszerű tartalmát?” – kérdezte mintegy fél évszázaddal ezelőtt V. András János, a Kolozsváron megjelenő *Művelődés* című folyóirat főszerkesztője. A kérdést 2017-ben megismételte a kiadvány jelenlegi főszerkesztője, Dáné Tibor Kálmán is.¹

A közművelődés fogalmának születésében, annak alakulásában, illetve fejlődésében nem hagyható figyelmen kívül a köz előszó meghatározó helye és szerepe. A nyelvészek által összeállított *Magyar Értelmező Szótár* szócikke szerint a köz ősi előszó. Lehet a köz – ‘személyeket, dolgokat elválasztó tér’; ‘keskeny utca’: *Andor köz*; ‘két folyó közti terület’: *a Duna–Tisza köze*; ‘a nagy közösség’: *a köz érdeke*; ‘kapcsolat’: *a két dolognak sok köze van egymáshoz*; ‘beszólási jog’: *ehhez semmi közöd*; ‘régén, melléknévként’ közös, általános; ‘összetételek előtagjaként’ általános; a közösségre tartozó: *közmondás, köznyelv; közérdek, középület, közoktatás; ‘közbülső’: közfal*. Ősi örökség a finnugor korból, ‘közbülső’: *vogul kottjel* (‘közép’), osztják *kot* (‘köz’), cseremis *kódal* (‘közép’). A finnugor alapalak **kite* vagy **köte* lehetett. A *köze van hozzá* jelentéskör alapja, hogy a közép mindkét oldalal érintkezésben van. Lásd mégközben, közeg, közel, közép, közepett, közlekedik, közöl, közömbös, közönség, közöny, közös, között, község, közület, közvetít, közvetlen...²

A közművelődés kifejezés – a közhivatal, közbirtok, közteherviselés, közadakozás, közbenjárás, közbecsülés, közboldogság stb. szóhasználatához képest – később jelenik meg, csak lassan válik ismertté. A fogalom megszületése, annak folyamatos formálódása a közoktatás megjelenéséhez és mind szélesebb körű, egyre differenciáltabb intézményesüléséhez köthető. Az 1771-ben, majd az 1806-ban megjelent *Ratio Educationis* szövege tartalmazta a „köz” művelődését megalapozó népoktatásértékét és fontosságát, mikor ezt mondja:

„Az ifjúság tanítása és az egész tudományos kör elrendelése minden erkölcsösebb nemzeteknél oly fontosnak vétetett, hogy ezekben hinnék nyugodni a tartományok *közboldogságát*.”³ „Népoktatási intézményeket kizárólag egyes *hitközségek* tarthattak fenn, amíg azokat Mária Terézia idején a polgári hatóságok ügykörükbe nem vették. A *polgári községeknek* iskolafenntartó jogát és kötelességét azonban csak az 1868. XXXVIII. törvény szabályozta végérvényesen. Ennek alapján hazánkban községi népiskolát köteles minden község felállítani.”⁴ Eötvös József kultuszminiszter a *népoktatást* azonban – az educationalis (nemzeti nevelés) *népnevelés* kifejezést használva – szélesen értelmezte. Az egész nép (társadalom) és a magyar állam közös, vagyis *közoktatási* ügyének tartotta. A népoktatás részének tekintette a felnőttekkel való foglalkozást (különös tekintettel az analfabéták írni-olvasni tanítására) és az *értelmiségnek*, a *közérdekében kifejtett aktív felelősségvállalását* is. Eötvös József, a Magyar Tudományos Akadémia rendezte Kazinczy Ferenc emlékkünnepélyén tartott beszédében mondta: „de szabad-e elfelejtenünk, hogy azon férfiú, ki személyes érdekeit elhanyagolva, egész életét csak a *köznek szentelte*...” Eötvös József az 1868. XXXVIII. Tc-vel, a nemzet nagyjairól tartott valamennyi emlékbeszédeiben és ünnepi beszédeiben kiemelten hangsúlyozta a „*közjónak*”, az „*olvasóközönségnek*”, a „*nemzet művelődésének*” segítségét, fontosságát⁵ – Kornis Gyula szerint – „megalapozva ezzel az újabb magyar közművelődés ügyét.”⁶

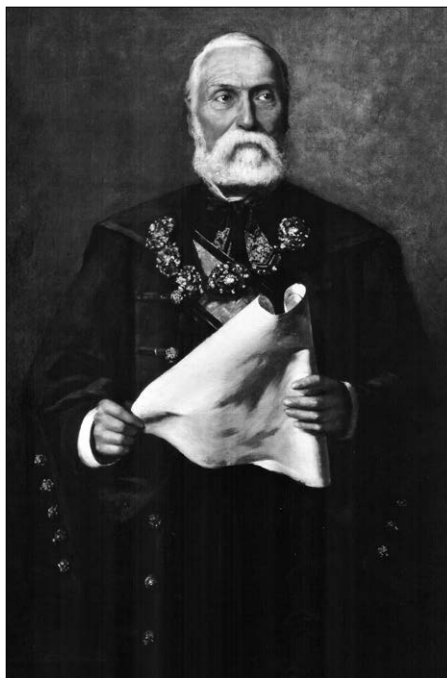
A kultuszminiszterek sorában elsőként Trefort Ágoston használta a közművelődés szót. A *közoktatás teendőiről* címen tartott beszédében mondja: „A *közművelődési* célokra előírányzott összeg nem tér el jelentékenyen attól, a mit a tisztelt ház a múlt évben e célra megszavazott. Sértés volna a tisztelt házra nézve, ha e célok fontosságáról itten beszélni akarnék. E téren

Mária Terézia 1777-ben kiadott tanügyi rendelete, az első Ratio Educationis (forrás: Dikda digitális arhívum honlapja)

sok a tenni való: de itt is szemmel kell tartani az ország pénzügyi viszonyait és sokat a jövőre bízni.⁷⁷ Csáky Albin kultuszminiszter programbeszédében a közművelődés kifejezés gyűjtő fogalomként jelenik meg. „Már most összefoglalva egy keretbe *közművelődésünk* egészét, nem tehetem, hogy ezen alkalommal és ezen helyről hálás kegyelettel ne emlékezzem meg hivatali elődömről: Trefort Ágostonról...”⁷⁸ A századforduló éveiben a közművelődés értelmezésében – gyakorta Eötvösre hivatkozva, aki szerint a „kultúra érdekeit társadalmi úton kell első sorban művelni, minden centralistikus áramlatok daczára...”⁷⁹ megjelenik az University Extension eszméje, és kísérletek történnek meghonosítására is.

Schneller István teológiai és bölcsészdoktor, az MTA tagja, 1918–19-ben a kolozsvári egyetem rektora írja: „az U.E.-t [University Extension] közvetlenül előkészítő sorozatos előadásokkal is találkozunk, hogy nevezetesen Pozsonyban már a 80-as évek elején és ez évben is egyesek vállalkozása útján tartattak ilyen előadások, hogy Baross Gábor által szervezett országos bizottság a gyárimunkásnép számára rendszerezítette a sorozatos előadásokat: utalok arra, hogy az eszmék szolgáltatásban lelkesen fáradozó kultúrpolitikusunk, ki social-politikai kérdések iránti érdeklődésemet immár majdnem 30 évvel ezelőtt először keltette fel s jelenleg is hazai viszonyainkat illetőleg szívesen támogatott tanácsaival – György Aladár *közművelődési csarnokok* létesítésével igyekszik Baross Gábor örökét biztosítani s azt nemcsak egyes napokra (ünnep- és vasárnap), hanem a munkások egész életére kihatóan gyümölcsözővé tenni...”¹⁰ A 19. század végén, a 20. század legelején már számos szervezet nevében szerepel a közművelődés szó, melyek működésük teréről egész országrészt választottak ki. Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesület (1882), Nyitra székhellyel, 14 szervezettel; Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egyesület (1885), Kolozsvár székhellyel, 31 szervezettel; Dunántúli Közművelődési Egyesület (1890), Budapest székhellyel, 5 szervezettel; Délmagyarországi Magyar Közművelődési Egyesület (1903), Szeged székhellyel; Alföldi Magyar Közművelődési Egyesület (1911), Budapest székhellyel.¹¹ Az 1908-óta működő Országos Közművelődési Tanács – Árkay Kálmán ügyvéd, a Tanács alelnöke szerkesztésében – (a népi kalendáriumokra emlékeztetően) *Vasárnapi Könyv* címen hasznos tudnivalókat, gyakorlatitudasokat tartalmazó,

Trefort Ágoston közoktatási és vallásügyi miniszter (1817–1888, forrás: Wikipédia)

ismeretterjesztő képes hetilapot (kiadványokat is) jelentetett meg több évtizeden át.

Talán az University Extension megjelenése kapcsán mind gyakoribb a közművelődés önálló részének tartott *szabadoktatás/szabadtanítás* szó használata. A kifejezés nyitottságra utal! Apponyi Albert kultuszminiszter támogatja a szabadoktatást, segítette a Pécsen, 1907-ben megrendezett szabadtanítási kongresszus megrendezését, melynek eredményétől aztán megriadt. A kultusz kormányzat riadalma olyan mértékű volt, hogy az 1920-as évek kultuszminisztere, Klebelsberg Kuno, még 1924-ben is emlegeti azt a szélsőséges szabadelvű szellemiséget, amely a konferencián előadást tartó Pikler Gyula és Jászi Oszkár mondanivalóját jellemezte, és amely szerinte nemcsak a forradalmakhoz, de Trianonhoz is hozzájárult.¹²

Wlassics Gyula kultuszminiszter 1912-ben a *Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetségének* közgyűlésén tartott elnöki megnyitó beszédében már részletesebben is szól a *közművelődésről*, annak jelentőségéről. Beszél az *egyén* (személy) és a köz szerves kapcsolatáról: „mert úgy vagyok meggyőződve, hogy a magyar közművelődés nemzet- és álamfenntartó munkájából mindenkinek rendes hatáskörén túl is ki kell vennie részét, de különösen teljes lelkesedéssel, illő elfogulatlansággal és bátor meggyőződéssel kell szolgálnia a közművelődés ügyét annak, kit a sors hosszabb időn át a magyar közművelődési ügyek első

hivatalos és felelős munkásává rendelt és a kinek erkölcsi felelőssége is fennáll a nemzet előtt ma is mindazért, a mit a magyar közművelődés hivatalos szolgálatában tett.”¹³ Wlassics körvonalazni próbálja a közművelődés mibenlétét is. „Sehol még közművelődés naggyá nem lett, mely nem egy népösszesség, egy nemzet erejében bírta forrásait. Nagyszabású közművelődés politikát egy ember, legyen a legmagasabb fokon, legyen a jók legjobbika és bírja a hatalom minden eszközeit, vagy bármely lelkes csoport nem valósíthat meg. A nemzet összereje, összhangzó munkájának gyümölcse lehet ez csak. Azért kell felkarolnunk minden intézményt nemcsak az oktatás és nevelés, hanem az anyagi közművelődés minden ágában is, melylyel hazánk nagyobb vidéki városaiban a közművelődési elemek erejét fokozhatjuk és szaporítjuk... Nálunk nagyon uralkodnak a kizárólagos természetű vélemények és nemcsak a közélet, hanem a közművelődés területén is. Egyszer az egyik jelszó kizárólagosságára esküszünk, másszor a másik jelszó zárja ki amazt. Egyszer az egyik iskolafaj a csodatévő hatalom, másszor a másik. Pedig valamennyi iskolafaj együtt sem elég a nagy feladatok betöltésére, ha ismét kizárólagosan minden eredményt a felnőtt társadalom szenvedőleg nyugalommal csak az iskolától vár.” Wlassics Gyula a közművelődésről azt tartja, hogy „a szellemi szabadság területe. A kultúra a versenyképesség területe. Itt védővámokat nem lehet felállítani. Itt a szellem ereje megy hódító útjára. Hatalommá itt csak a műveltség fajsúlya, ereje, mélysége és terjedelme lehet.”¹⁴

Az 1920-as években Klebelsberg Kuno kultuszminiszter megszüntette az Országos Szabadoktatási Tanácsot. Helyette 1922-ben létrehozta az Iskolánkívüli Népművelés Országos Bizottságát, és megalakulnak a törvényhatósági Népművelési Bizottságok, melyek folyóiratokat és kiadványokat jelentetnek meg. Ugyanakkor létezett az 1908-óta működő Országos Közművelődési Tanács is, továbbá működtek a területi közművelődési egyesületek. A Tanács *Közművelődés* címen, a kultuszminisztérium államtitkára, Czákó Elemér szerkesztésében folyóiratot jelentetett meg 1924-ben. A kiadvány tárgya a nemzeti önismeret, művelődés és tudományos intézmények ismertetése, könyvek és folyóiratok szemlézése, iskolán kívüli népművelés és a határainkon túl lévő magyarság kultúrájáról való tájékoztatás. A folyóirat egy évet élt, összesen tíz száma jelent meg.

Klebelsberg a közművelődés fogalmát hol szűk, máskor tág értelemben használta. Szűken értelmezte, amikor megalakította a magyar kormány által, Károlyi Mihály elkobzott birtokaiból létesített Nemzeti Közművelődési Alapítványt, mely segítségével megvalósította a népiskolai és egyetemfejlesztési programját. A Vallás és Közoktatási Minisztérium (VKM) költségvetésének tárgyalásakor, 1925. november 25-én, a Nemzetgyűlés előtt tartott beszédében viszont a kulturális élet valamennyi területét és ágazatát a fogalom alá rendelte.¹⁵ Klebelsberg 1924-ben a Közművelődési Tanács előtt jelentette be az iskolán kívüli közművelődési törvény megalkotásának szükségességét. Törvényhozásra azonban nem kerül sor. Négy évvel később, 1928-ban a III. Egyetemes Tanügyi Kongresszuson ismét elhangzott az iskolán kívüli népművelési törvény megalkotásának szükségessége, amely aztán több évtizeden át, egészen 1976-ig napirenden maradt.¹⁶

Hóman Bálintot is foglalkoztatta a törvényhozás, de programjában a közművelődés érvényességi körének komplexitását, plurális szerkezetét felváltotta a *népnevelés* fogalma. Kultuszminiszter a Képviselőház 1933. május 31-i ülésén tartott beszédében a következőket mondta. „A népnevelés problémáját taglalva, úgy látom, hogy a XIX. század specializáló irányával szemben korunk feladata a nemzeti élet szintézisének megteremtése. Minden értéket egységbe kell foglalnunk,

de ez a szintézis nem formalisztikával, nem szabályokkal, hanem csak szelekcióval és neveléssel történhetik.”¹⁷

Az 1940-es évek első felében a közművelődés szó eltűnik a napilapok és folyóiratok hasábjairól. Csak a második világhézagást követően jelenik meg, mint *szabadművelődés*.¹⁸ Az új elnevezés és irányzat Karácsony Sándor nevéhez köthető. Szerinte a szabadművelődés: demokrácia, a felülről központilag diktált „iskolán kívüli népművelés” megszüntetése. Az „alulról kell építkezni” és a „virágozzék minden virág” szemléletek azonban tág teret nyújtottak a szovjet hadsereg által megszállt, Magyarországon teret nyert kommunista eszmeáramlatnak is.¹⁹ A Magyar Kommunista Párt (MKP) meghirdette a kulturális forradalmat. „Holnapra megforgatjuk az egész világot” – skandálta hittel és őszinte lelkesedéssel Magyarország fiatal nemzedékének egyik szűk, de radikális csoportja. A fiatalok őszinte tenniakarása azonban becsatornázódik az MKP tejhatalomra törő törekvéseibe, amely ideológiai-politikai és kulturális testet ölt az 1949-ben megfogalmazott Alkotmányban. A Magyar Köztársaság elnevezése Magyar Népköztársaságra változik.

Az új világ megteremtéséhez elengedhetetlenül szükséges a magyar nép (át)nevelése. A kultúrpolitikai törekvés nem új. Klebelsberg is úgy vélte, hogy „a politikai demokrácia nem lehet üdvös egy nemzetre akkor, ha a kultúr-demokrácia nem készíti elő. Csak olyan nemzetnek

a tömegei dönthetnek öntudatosan sorokról, amelyeknek megvan ehhez az intelligenciájuk.”²⁰ Vagyis neveléssel kell (demokráciára, szocialistává...) „érlelni” a népet!

Nevelésre vállalkozott a Révai József népművelési miniszter nevével fémjelzett – „tartalmában szocialista, formájában népies” – kulturális forradalom programja is. Eszköze: a tömegrendezvény és az új(szocialista) embertípus megteremtését előmozdító, a termelést közvetlenül fokozó törekvés, a szocialista munka, az erkölcsöt kialakítani hivatott „műfaj”, a „csasztuska”.

Klebelsberg is úgy vélte, hogy „a politikai demokrácia nem lehet üdvös egy nemzetre akkor, ha a kultúr-demokrácia nem készíti elő.”

A társadalmi szerkezet drasztikus, szovjet típusú átalakítása, az államosítások, kitelepítések, internálások, vagyonelkobzások, koncepciók perek, a kultúra propagandisztikus szintre süllyesztésének következménye az 1956 októberében kirobbant forradalom. A forradalmat a Vörös Hadsereg kíméletlenül leverte. Hatalomra került Kádár János, és kezdetét vette egészen 1988-ig a nevét viselő korszak. A rezsim első másfél évtizedében megmaradtak, sőt gyarapodnak a „nép” előszóval kezdődő szavak: népköztársaság, néphatalom, népakarat, népbíróság, néphadsereg, népi ellenőrzés, népszabadság, népi ellenőrzés, népszabadság, népi ellenőrzés, népszabadság. Megmaradt a népművelés kifejezés is, hiszen a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) 1958-as, új kulturális politikája továbbra is fontosnak tartotta a népnevelését, mert annak elhanyagolásában látta a forradalom kitörésének egyik okát. A kommunista párt ragaszkodott a kulturális forradalom folytatásához, de már „tartalmában szocialista, formájában realista” tematikával. Meghirdetésre kerül a szubjektív megítélésnek kitett, a megengedő liberalizmus és a tolerancia alapján álló, nem pedig a szellemi partnerek autonómiájának, szabadságának elismerésén nyugvó „kontúr-talanságot” biztosító 3T: támogatás, tűrés, tiltás. A nemzetközi feltételrendszer közegében a tiltás egyszerre volt hivatva a kulturális folyamatok

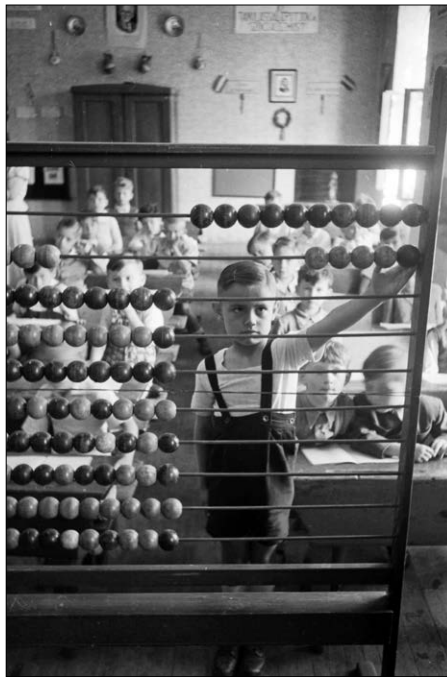

1930. Cholnoky Jenő földrajztudós előadást tart a Pázmány Péter Tudományegyetem egyik tantermében (forrás: FORTEPAN/Cholnoky Tamás)

„kézben tartásának” demonstrálására, s ezzel paradox módon, éppen a legnagyobb szabadságfok biztosítására, de egyben a fennmaradt politikai ortodoxiák követelményrendszerének érvényesítésére is.²¹

A kormány az 1956-os forradalomban aktív részt vállaló, „bűnös” Szél Jenő által vezetett Népművészeti Intézet helyett létrehozta a Népművelési Intézetet. A kormányzat 1960-as években meghirdeti a népművelés alapintézményének tartott kultúrház építési programot. A korszak szemléletére jellemzően, néhány központilag megrendelt típussterv alapján – továbbra is tömegrendezvényekben gondolkodó szemlélettel – számos, csupán nagyteremmel rendelkező intézmény épült az országban.²² Az 1960-as években a Népművelési Intézet szaklapot alapított. A *Népművelési Értesítő* című folyóirat azonban az 1970-es évek közepén megszűnt. Megmaradt viszont az 1954-től havonta megjelenő szakmai folyóirat, a *Népművelés*, amelyet 1989-ig, a rendszerváltásig adtak ki. Az 1960-as években kezdetét vette, és mindinkább intézményesült a szakemberképzés valamennyi tanítóképzőben és tanárképző főiskolán, sőt két egyetemen (Debrecen, KLTE és Budapest, ELTE) is,²³ segítve a művelődés intézményrendszerében dolgozók képzését és továbbképzését. A szakképzés azonban kimunkálatlan maradt, innováció hiányában túlélésre törekedett. „Megújulásait” jelzik az oklevélben beírt, végzettséget igazoló elnevezések: népművelő, közművelődési- és népművelési előadó, majd a rendszerváltás után művelődésszervező és művelődési (kulturális) menedzser. A felsőoktatásban bevezetett bolognai szerkezetben a rövid életet megélt andragógus BA- (Bachelor of Science) képzést – melynek egyik szakiránya volt a művelődésszervező – felváltotta a közösségszervező szak.²⁴

A második világháború utáni új generációk jelentkezése, különösen az ún. 1968-as nemzedék jobb és baloldali radikalizmusa Magyarországra is begyűrűzött, változásokat kezdeményezett a társadalomban és módosításokra késztette a kultúrpolitikát is. Az alulról induló, spontán kezdeményezések gyarapodása – különösen a beatzenekarok köré szerveződő rajongók táborai, az ifjúsági klubok, amatőr művészek és művészeti csoportok tevékenységei – arra késztették a szovjet mintájú hatalom kultúrpolitikáját, hogy megpróbálja saját rendszerébe bevonni, integrálni ezeket az új, alternatív kulturális és művelődési formációkat.²⁵ Az MSZMP KB 1974. március 19–20-i ülésén úgy döntött,

1949. Az elemi oktatás egyik népszerű segédeszköze, az abakusz
(forrás: FORTEPAN/Kovács Márton Ernő)

hogyan bevezeti a szocialista közművelődés fogalmát. Az állampárt ideológusai, az értelmiség meghatározó személyiségei is egyetértettek a népművelésről, közművelődésre váltással. Számos kiadvány és sok jeles (felsorolva is terjedelmes helyet elfoglaló) személyiség által jegyzett tanulmány jelent meg ebben az időszakban. A szerzők támogatták a kommunista párt kultúrpolitikájában jelentkező „változást”.²⁶ A népművelést közművelődésre cserélő kultúrpolitika ugyanis azt sejtette, hogy megszűnik a nép „felülről” történő művelése, helyette a köz „alulról” történő kezdeményezése lesz a meghatározó. A központi irányítás helyett a decentralizáció válik majd döntő tényezővé. Herman István filozófus és a közművelődés értelmezésével megbízott munkacsoportja azonban nyíltan megfogalmazta – ezzel szűk ideológiai keretek között tartotta/szorította a gondolkodást és a működtetést –, hogy a szocialista „közművelődés [nem más, mint] a különböző irányú társadalmi szükségletek fejlődése folytán, a kulturális forradalom kiteljesedése.” Vagyis továbbra is napirenden maradt a nép szocialista (át)nevelése, csak más szerkezetben és módon.²⁷ A definíció szerint: a szocialista közművelődés a jelenlegi társadalmi, politikai és kulturális viszonyaink között kialakuló, a meglévő művelődési igényszintekre épülő, a szocialista társadalom fejlődésének érdekeit, a kulturális forradalom és az egyén önkifejtését egyszerre szolgáló iskola melletti és iskolán, valamint

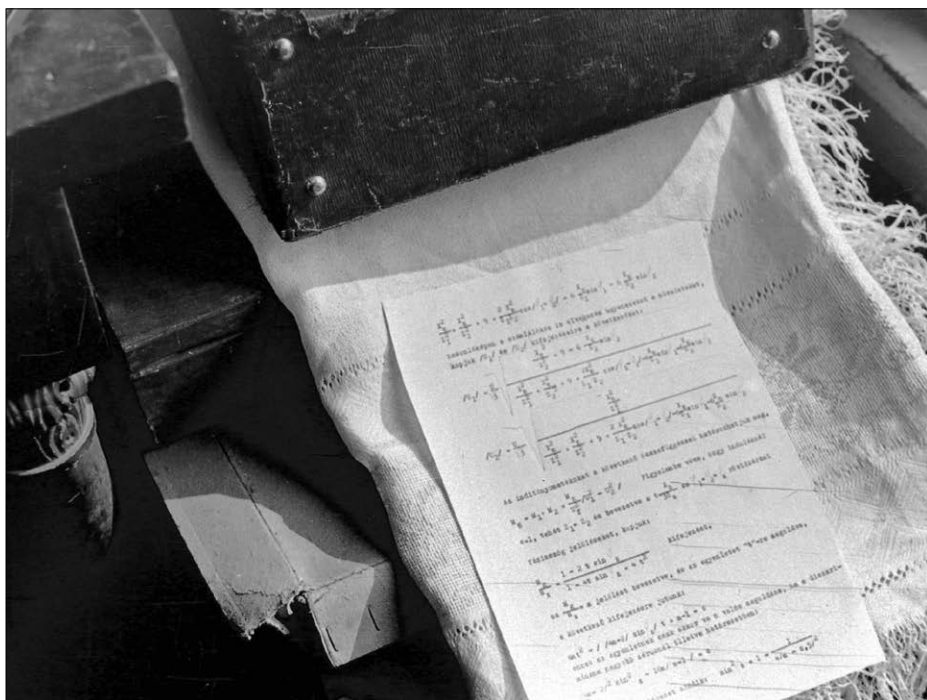
szakképzésen túli, önkéntességet és tudatosságot feltételező, állandó, nevelő, művelő, személyiségformáló tevékenység, amely a társadalom tagjai részéről a társadalom tárgyiasodott tudásának megszerzésére és saját személyiségük (képességeik, tulajdonságaik) sokrétű kiteljesítésére irányul.”²⁸

A kormányzat és az uralkodó ideológia által jóváhagyott szocialista (átnevelő) közművelődés, állami szintű megvalósításához (anyagi feltételeket is biztosító) törvényre volt szükség. Az Ilku Pál kultuszminiszter által kidolgozott, Közművelődésről szóló, 1976. V. Tc.-t, Pozsgay Imre miniszter előterjesztésében 1976 októberében a Parlament elfogadta. Érdekességként jegyezhető meg, hogy a Kossuth Könyvkiadó a közművelődési törvényhozás évében, tehát 1976-ban kiadott Kulturális intézmények és szervezetek Magyarországon című lexikonban a közművelődés szó csak fejezetcímként, és nem címszóként szerepel.²⁹

A szerzők támogatták a kommunista párt kultúrpolitikájában jelentkező „változást”.

A népművelést közművelődésre cserélő kultúrpolitika ugyanis azt sejtette, hogy megszűnik a nép „felülről” történő művelése, helyette a köz „alulról” történő kezdeményezése lesz a meghatározó.

A törvény jellegzetessége volt, hogy a szocializmust, a szocialista emberideált helyezte a középpontba, ennek megfelelően a közművelődést is ennek az eszmének a szolgálatába állította. Tartalma általános jellegű volt, nem tért ki több lényeges kérdésre, mint például a kulturális javak védeletté nyilvánítására, a könyvtár szerepére, a régészeti védelemre vagy a muzeális intézmények feladatára. Foglalkozott az oktatási, közművelődési intézményekkel és a közművelődés irányításával. A kultúrpolitika irányítójaként egyértelműen és kizárólagosan az államot határozta meg.³⁰

Fizika feladatlap 1952-ből (forrás: FORTEPAN/Kurutz Márton)

Az MSZMP KB határozata és a közművelődési törvény megjelenése maga után vonta a szervezetek elnevezésének megváltozását is. Létrejött 1974-ben az Országos Közművelődési Alap. A törvény szellemében tarthatatlanná vált a Népművelési Intézet léte és elnevezése. Az Intézetből 1980-ban kivált a Művelődéskutató Osztály, amely Vitányi Iván vezetésével önálló Művelődéskutató Intézetté alakult, majd 1986-ban a Művelődéskutató Intézet és a Népművelési Intézet összevonásával megalakult az Országos Közművelődési Központ. Létrejött az Országos Közművelődési Tanácsa főhatóságánál a Közművelődési Koordinációs Főosztály, amely megalapította a Belföldi Közművelődési Ösztöndíjat. A szakmai munkákat megjelentető kiadó pedig felvette a Múzsák Közművelődési Kiadó elnevezést, amely a rendszerváltás után Vita Kiadó néven még rövid ideig működött.

A szocialista közművelődés kapcsán az 1980-as évektől a szocialista jelző egyre több kérdést fogalmazott meg. Például: mit jelent a szocialista életmód? Mit tartalmaz a szocialista szóalkotás és szocialista módon való szóalkotás? Mitől szocialista egy közösség, brigád? A kérdésekre nem érkeztek elfogadható magyarázatok!²¹

Az 1976. V. sz. törvény viszonylag hosszú ideig maradt hatályban. Megváltoztatására csak a rendszerváltást követően, az 1997. évi CXL. törvényt életbe léptető Országgyűlés döntésével került sor. Az új törvény hatályon kívül helyezte az 1976.

évi törvényt, amely alapvetően az állam és a közművelődés viszonyát tisztázta, meghatározta az állam és az önkormányzatok felelősségvállalásának mértékét és a közművelődési intézmények tulajdonát, tulajdonosait. Konkrét célokat fogalmazott meg, kitért a civil szféra fontosságára, szerepvállalására. Megfogalmazta az egyének és a civil közösségek művelődéshez való jogát, fontos célja volt továbbá a pénzforrások arányos elosztásának meghatározása.

A rendszerváltás utáni évtizedekben a közművelődés kifejezés használata észrevehetően csökken a folyóiratokban és napilapokban, és egyre ritkábban fordul elő a kultúrpolitikai narratívákban is. Helyét mindinkább a nemzeti, kulturális, művelődési, emberi erőforrás szavak foglalják el. Az Országos Közművelődési Központ nevéből 1992-ben került ki a közművelődés szó, létrejött a Magyar Művelődési Intézet, amely 2008-ban Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátusra változott, 2013-ban pedig Nemzeti Művelődési Intézet lett. 2016-ban jogutód nélkül megszűnt, pontosabban átkerült az MMI Művelődési Intézet Nonprofit Kft., azaz a Lakitelken működő alapítvány kizárólagos tulajdonába. A gyakorlat is sokat változott. Elszaporodtak a tömegeket megmozgató, látványos rendezvények (ilyen-olyan falunapok, gasztronómiai rendezvények, termékbemutatók, hagyományörző játékok, fesztiválok, könnyűzenei koncertek), illetve különböző demonstratív és kampányprogramok (pl. különböző

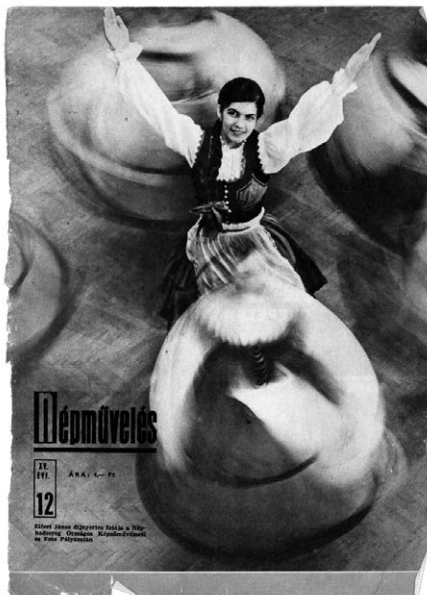
fantáziánéven futó „kulturális éjszákák”). A 2002-ben megjelent *Felnőttoktatási és -képzési lexikon* szójegyzetei között sem szerepel a közművelődés! A kiadványban csupán a „közművelődési szakmai és érdekvédelmi országos egyesületek”, „közművelődésemélet”, „közművelődési diákmozgalmak” „közművelődési törvény” szócikkek találhatóak meg²²

A Fidesz–KDNP koalíciós kormányzat az 1997. évi CXL. törvényt módosító 2012. évi CLII. törvény életbeléptetésével megerősítette a muzeális intézmények tevékenységével és feladatellátásával, valamint őrzött kulturális javak védelmével és hozzáféréssel kapcsolatos teendőket. Megszűnő közművelődési központok helyét létrejöttek az úgynevezett kulturális központok, melyek tevékenységei és feladatai települési, kerületi szintű biztosítása mellett több egymással határos járára, egy vagy több megyére terjednek ki. Az 1993-ban megalakított (Nemzeti Kulturális Alapprogram) Nemzeti Kulturális Alap – amelynek Igazgatóságáig a lényegében beolvadt az Emberi Erőforrások Minisztériumba – jogutódja az Emberi Erőforrás Támogatáskezelője lett. A tárcán belül, a Kultúráért Felelős Államtitkárság keretei között került megszervezésre, a Községi Művelődés és Művészeti Főosztály. A köz/közösség megjelenésének progresszív folytonosságát az évente négy, majd hat, a rendszerváltás után ismét négy alkalommal megjelenő, a Népművelési Intézetben, 1974-ben alapított *Kultúra és Közösség* című művelődéseméleti folyóirat plurális szerkezete őrzi és szimbolizálja.

Epilógus

„Mi a közművelődés? Ön hogyan határozná meg e fogalom jelentését, korszerű tartalmát?” – kérdésekre adható, igazán elfogadható válaszokhoz akkor juthatunk közelebb, ha a köz előszóval kezdődő, közművelődés alapját és lényegét tesszük vizsgálatunk tárgyává. Nevezetesen az egyén és közössége viszonyait.

Az embert születésétől az élete végéig (sőt amíg valaki is emlékszik rá, halála után is) különféle közösségek veszik körül. Személyiségét közösségek építik, alakítják (miként emlékeznek rá), még a halála után is. Az egyén a köz, közösségi létéből következik a közművelődés mibenléte is. Aki egyedül olvas egy szobában – mondjuk Kányádi Sándort – ugyancsak érzékeli a közösséget, hiszen valakinek, nevezetesen Kányádi Sándornak meg kellett írnia

A Népművelés folyóirat címlapja 1968-ból Eifert János díjnyertes fényképével (forrás: Eifert János fotográfus honlapja)

a verseket, a grafikusnak, szerkesztőnek, nyomdásznak, könyvkötőnek elő kellett állítani a kötetet, a kereskedőnek forgalomba kellett hoznia. Vagyis több ember együttműködése nélkül nem jöhetett volna létre az élmény, az olvasó és a költő találkozása... Szerintem ez a közművelődés lényege még akkor is, ha nem, vagy ha különböző módon beszélünk róla.

Jegyzetek

- Művelődés. Közművelődési havilap, Meléklet, 2017.4. Művelődés 70. 2017. 4. 7. o.
- Révai Kis Lexikona. A mindennapi élet és az összes ismeretek enciklopédiája. A-Z. Szerkesztette: Csekei Varjú Elemér. Budapest, Révai Irodalmi Intézet kiadása, 1936. 576–578.o., Magyar Értelmező Kéziszótár, Szerkesztette: Juhász József, Szőke István, O. Nagy Gábor, Kovalovszky Miklós. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1978. 785–794. o., <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar.../koz-F2D07./Letöltve 2018. június 18-án/>
- Benkóczy Emil: *Pyrker első magyar tanítóképzője. Az Egri Érsek R.K. Tanítóképző Centenáriumára. Adatok a Magyar Tanítóképzés Történetéhez.* Eger, Az egri Érsek Liceumi Könyvnyomda Nyomása, 1928. 17. o.
- Pedagógiai *Encyclopedia* különös tekintettel a népoktatás állapotára. A neveléstudomány szótára. Segédkönyv tanítók, nevelők, szülők és iskolai előjárók számára. Szerkesztette: Veredy Károly. Budapest, Az Athenaeum R. Társulat kiadása, szerkesztő kiadása. Hajós utca 25. é.n. 221.o.
- B. Eötvös József: *Emlék- és ünnepi beszédei.* Második bővített kiadás. Budapest, Kiadja Ráth Mór, 1886., 111, 124, 262, 319, 382. o.
- Kornis Gyula: *A magyar közoktatásügy. Magyarok a kultúráért.* Szerkesztette: Dr. Lukács György nyug. miniszter, orsz. képviselő. Budapest, A Magyar–Francia Kultúrliga Kiadása. 222.o.
- Trefort Ágoston: *Emlékbeszédek és tanulmányok.* Budapest, 1881. In. T. Kiss Tamás: *A magyarországi kulturális minisztériumokról (1867–1993)* Budapest, Eötvös Alapítvány- Villányi úti Konferenciaközpont és Szabadegyetem Alapítvány, 1993. 193. o.
- Gróf Csáky Albin: *Programbeszéd a Képviseletéknél 1889. május 20-i ülésén.* In. T. Kiss Tamás: *A magyarországi kulturális minisztériumokról (1867–1993)* Budapest, Eötvös Alapítvány- Villányi úti Konferenciaközpont és Szabadegyetem Alapítvány, 1993. 199. o.
- Schneller István: *Pedagógiai dolgozatok.* Első kötet. Budapest, Hornyánszky Viktor Cs. és Kir. Udvari Könyvnyomdája, 1990. 273. o.
- Schneller István: *Pedagógiai dolgozatok.* Első kötet. Budapest, Hornyánszky Viktor Cs. és Kir. Udvari Könyvnyomdája, 1890. 273–274. o.
- Bajza József: *Magyarország tudományos és irodalmi társulatai.* Közművelődés, 1924. 415.o.
- Gróf Klebelsberg Kuno beszédei, cikkei és törvényjavaslatai 1916–1926. Budapest, Az Athenaeum Kiadása, 1927.52. o.
- Báró Wlassics Gyula elnöki megnyitó beszéde. In. T. Kiss Tamás: *A magyarországi kulturális minisztériumokról (1867–1993)* Budapest, Eötvös Alapítvány-Villányi úti Konferenciaközpont és Szabadegyetem Alapítvány, 1993. 203. o.
- Báró Wlassics Gyula elnöki megnyitó beszéde. In. T. Kiss Tamás: *A magyarországi kulturális minisztériumokról (1867–1993)* Budapest, Eötvös Alapítvány- Villányi úti Konferenciaközpont és Szabadegyetem Alapítvány, 1993. 204–205.o.
- Gróf Klebelsberg Kuno beszédei, cikkei és törvényjavaslatai 1916–1926. Budapest, Az Athenaeum Kiadása, 1927. 537–55. o.
- T. Kiss Tamás: *A felnőttoktatás törvénybe foglalásának kísérleteiről, a közművelődési törvény megalkotásáig.* In. *Művelődéstörténet. Tanulmányok és kronológia a magyar nép művelődésének, életmódjának és mentalitásának történetéből.* II. Szerkesztette: Gelencsér Katalin. Budapest, Magyar Művelődési Intézet-Mikszáth Kiadó, 703–723. o.
- Hóman Bálint: *Művelődéspolitikai.* Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1938. 103. o.
- Dokumentumok a szabadművelődés történetéhez (1945–1949).* A kötetet összeállította és a bevezetőt írta: Dancs Istvánné. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1988.
- Durkó Mátyás: *A felnőttnevelés és szabadművelődés Karácsony Sándorra emlékező.* *Hajdú-Bihari Napló,* 1991. 10. sz., T. Kiss Tamás – Tibori Timea: *Az önépítés útjai.* *Durkó Mátyás munkássága.* Szeged, Belvedere Kiadó, 2015.
- Gróf Klebelsberg Kuno beszédei, cikkei és törvényjavaslatai 1916–1926. Budapest, Az Athenaeum Kiadása, 1927.365.o.
- T. Kiss Tamás: *Fordulatok-folyamatok. Fejezetek a magyar kormányok kultúrpolitikáiról 1867–2000.* Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó, 2002. 63.o., Eörsi László: *A három „T” kultúrpolitikájáról.* *Világosság,* 2008. 11–12. sz., 73–96. o.
- T. Kiss Tamás: *A népművelőtől a kulturális menedzserig. Fejezetek a népművelőképzés fejlődéstörténetéből.* Budapest, Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete – Új Mandátum Könyvkiadó, 2000. 67. o.
- T. Kiss Tamás: *A népművelőtől a kulturális menedzserig. Fejezetek a népművelőképzés fejlődéstörténetéből.* Budapest, Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete – Új Mandátum Könyvkiadó, 2000., T. Kiss Tamás – Tibori Timea: *Az önépítés útjai.* *Durkó Mátyás munkássága.* Szeged, Belvedere Kiadó, 2015.
- T. Kiss Tamás: *A népművelőtől a kulturális menedzserig.* III. *Közművelődési Nyári Egyetem.* Szeged, 2001. június 26–28. Az elhangzott előadások gyűjteménye. Szerkesztette: Török József. Szeged, Csongrád Megyei Közművelődési Tanácsadó Központ, 2001. 7–18.o., T. Kiss Tamás: *Foglalkozás, szakmai, hivatás. Kultúra és Közösség,* 2002. II. sz. 103–114.o., T. Kiss Tamás: *A népművelőtől az andragógusig.* *Zempléni Múzsá,* 2008. tavasz, 37–44.o.
- T. Kiss Tamás: *Álmok-állomások.* *Vasutas Központi Képzőművészeti Szabadiskola.* Budapest, Kulturkapu Kft. 2018.
- A közművelődés helyzete és fejlesztésének feladatai. Válogatott dokumentumok gyűjteménye.* Budapest, Országos Közművelődési Tanács, 1976., Közművelődési kézikönyv. Szerkesztette: Füleki József, Herczeg Ferenc. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1977.
- A közművelődés helyzete és fejlesztésének feladatai. Válogatott dokumentumok gyűjteménye.* Budapest, Országos Közművelődési Tanács, 1976. 66. o.
- A közművelődés helyzete és fejlesztésének feladatai. Válogatott dokumentumok gyűjteménye.* Budapest, Országos Közművelődési Tanács, 1976. 71. o.
- Kulturális intézmények és szervezetek Magyarországon.* Lexikon. Főszerkesztő: Bíró Vera. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1976. 176.o.
- Szocialista közművelődés. Szöveggyűjtemény,* Válogatta és szerkesztette: Ács Ferencné. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1980, Vitányi Iván: *Vitairat a mai magyar művelődésről.* Budapest, Gondolat Kiadó, 1983., Országos Közművelődési Tanácskozás 1984. Összeállította és szerkesztette: Fodor Péter, Kormos Sándor. Budapest, Múzsák Közművelődési Kiadó, é.n.
- T. Kiss Tamás: *Válságok és váltások.* *360° Közművelődés Csongrád Megyében,* 1986. 1.sz. 7–38.o. In. T. Kiss Tamás: *Át/ Menetek,* *Kultúra és közösség,* 2015. II. sz. 12–20. o.
- Felnőttoktatási és -képzési lexikon.* A-Z. Főszerkesztők: Benedek András – Csoma Gyula – Harangi László. Budapest, Magyar Pedagógiai Társaság, OKI Kiadó, Szaktudás Kiadó Ház, 2002. 313–317.o.

Kun Árpád

Hétköznapok-ünnepnapok Mezőkeszűben 1946 és 1965 között (3.)

Lapunk 2017. márciusi számában *Életviszonyok egy mezőszéki faluban* címmel a szerző tömör összefoglalót írt Mezőkeszű 1940-50-es éveiről. Kun Árpád nyugalmazott református lelkész azóta bővítette és újabb adalékokkal egészítette ki a mezőszéki falu évtizedekkel ezelőtti életét leíró emlékiratát. Munkájából a mára lényegesen átalakult, sőt eltűntnek is mondható falukép és falusi életvitel rajzolódik ki, szerkesztőségünk ezért tartotta indokoltnak az írás folytatásos közlését, a már megjelent részek kihagyásával. (A szerkesztőség)

Évszakok Keszűben Tavasz

A következőkben a négy évszak fontosabb eseményeit szeretném összefoglalni. Azért kezdem a tavasszal, mert édesapám tél végén, tavasz kezdetén kezdte el a szolgálatot Keszűben.

Kora tavasszal mintha minden újjáéledne. A gazdák eltették a fából készült szánokat, amelyekkel télen trágyát hordtak, és előkészítették a szekeret. Az udvarokon már kora tavasszal megjelentek a báránycák, a kiscsirkék, később a kis bornyúk, a malacok. Sokan Mócson a februári nagyvásáron vettek malacokat, mondván, hogy karácsonyig megnőnek. A kerteket kezdték felásni. A kerítéseket javították. Abban az időben a ház körül sokan fűzfaágakból fontak kerítést. A gazda egyik legfontosabb feladata az állatok ügyelete volt. Tavasz felé már fogyott a takarmány. Míg a juhok az udvaron egy elkerített helyen szénáztak, addig a báránycák az udvaron kergetőztek. Március végén, április elején, ahogy a fű kezdett sarjadni, már a 8-10 éves gyermek elindult a juhokkal és a széleken legeltetett. A tavasz egyik kiemelkedő eseménye a juhbemérés volt. Ekkor hajtották ki a juhokat a mezőre. Keszűben ez Szentgyörgy nap után, azaz április 24. és május 1. között volt. Ilyenkor megfejték a juhokat. És aki

a legtöbbet fejt, ő volt az első a sorban a fejésnél. A pásztor volt, aki nyilván tartotta a sorrendet. Mindig megüzente, ki következik a fejéssel. Tavasszal és kora nyáron még naponta háromszor fejték. A juhlegelő mintegy 4 kilométerre volt a falutól. Legalább ketten mentek, mert visszafelé egy teli cseber juhtejet hoztak. A tejbe már ott a legelőn oltóanyagot tettek, ami hazáig megaltatta a tejet. Otthon aztán sajtot, túrórt készítettek. A pásztornak a soros fejő mindig főtt ételt vitt. Volt, aki cigarettát és egy kis üveg pálinkát is mellékel. A bemérés ünnep volt. Ilyenkor elválasztották a báránycák az anyjuktól. A legtöbb helyen ilyenkor vágtak egy bárányt. A gazda eladott a báránycák, és egy párat megtartott. Azt ő nevelte otthon, és a bárány annyira megszokta gazdáját, ha a mezőre ment a gazda, követte. Bemérés napján a lányokat hideg vízzel leöntözték. A juhok decemberig voltak kint, de ha a hó lehullott, akkor már hazavitték.

A juhok februárban-márciusban kezdték bárányozni. A gazda már március elején, ha lehetett, szántott, boronált. Ilyenkor vetettek tavasz búzát, tavasz árpát, cukorrépat, kendert. A kukoricát április második felében vetették. A keszűiek nem voltak nagy kertészek, de ilyenkor már kezdték elvetni a magvakat. A melegágyakba elültették

Kora tavasszal mintha minden újjáéledne. A gazdák eltették a fából készült szánokat, amelyekkel télen trágyát hordtak, és előkészítették a szekeret. Az udvarokon már kora tavasszal megjelentek a báránycák, a kiscsirkék, később a kis bornyúk, a malacok.

A mezőkeszűi református templom szószéke

a paradicsom, a paprika, a dohány és más növények magvait. A palántákat csak májusban ültették ki. Abban az időben elég jól jövedelmezett a répa, és a dohány, igaz, hogy sok volt velük a munka.

Március végén, április elején indult a disznócsorda. Általában egy vasárnap reggel hajtották ki először a disznókat. A pásztor a cigányok közül került ki. A csorda a Dinnyésföld nevű határreszen legelészett. Ott volt árnyék, volt forrás. A malacok nyáron szerették a pocsolyát. Mivel a Dinnyésföldön könnyen lehetett agyagot ásni, a pásztor, akinek nagy családja volt, a család egy részével vályogtéglát gyúrtak. A malacok az első napokon összevissza szaladgáltak, de lassan megszokták a csordát, és estére könnyen hazataláltak. A pásztornak itt is rendre hideg ételt, szalonnát, túrót, tojást csomagoltak.

A következő fontos esemény a szarvasmarhák kihajtása volt. A teheneiket május 15-én hajtották ki, amikor már elég nagy volt a fű. A falunak két tehéncsordája is volt. Az egyik csorda a falu felső felén, a Dinnyésföldön, a Laposban és a Meggyesföldön legelészett. Ez a csorda reggel nagyon korán indult, és este napnyugta felé jött haza. A tehénpásztornak is mindennap tett egy gazda a tarisznyájába hideg ételt. A másik tehéncsorda a Sósba nevű réten legelészett. Ezek kint aludtak, és ott fejték meg a teheneiket. Mivel május-júniusban az ökröket kevésbé használták, mert sok volt a kapálnivaló, ezért az ökrök számára is alakult egy csorda.

Az asszonyok kora tavasszal március elején még szóttek. Mikor végeztek ezzel a munkával, jött a fehérítés. A vásznakat többször is kimosták és szárították. Akinek volt zöld fű a kertjében, az odatevítette a vásznat száradni. Mivel sokáig önellátók voltak, ezért ültettek kendert, hogy legyen ágyneműjük, fehérneműjük, zsákjuk. A papi lak ablakaiból jól lehetett látni, hogy a szemben levő oldalon a kertekbe a gyümölcsösökbe száradtak a megszótt vásznak.

Márciusban még sok sáros nap volt. Hóolvadás után nehéz volt a faluban járni. Ilyenkor az emberek a kertekben, gyümölcsösökben jártak. A férfiak és a bátrabbak falábakkal (gólyaláb) jártak. Az akácfából készült falábat térd alatt bőrszíjával erősítették a lábhoz. Én már 6 éves koromban tudtam falábbal járni. A férfiak is sáros időben falábbal jöttek a templomba. Sokan a templom falához támasztották a falábukat.

A tavaszhoz szorosan hozzátartozott a húsvét, a konfirmálás, a májusfaállítás, a pünkösöd. A falu népe fontos dolognak tartotta a húsvét megünneplését. Az ünnep március végén, április elején volt. Már virágvasárnap elkezdődött a készülődés. Ha jó idő volt a nagyhéten, takarítás, meszelés volt a házakban. Ha az idő engedte és az ünnep április közepe felé volt, akkor már kezdtek a nyári konyhába főzni. Ilyenkor már ott voltak az udvaron a kiscsirkék, a báránnyok, a malacok. Ezekre az állatokra nagy gondot fordítottak.

Falun komolyan vették az egyházi ünnepeket. Igaz, hogy a pártállam politikája egyházellenes volt, de az egyszerű ember ragaszkodott a hagyományokhoz.

Falun komolyan vették az egyházi ünnepeket. Igaz, hogy a pártállam politikája egyházellenes volt, de az egyszerű ember ragaszkodott a hagyományokhoz. Húsvét előtt megtartották a nagyhetet, amikor bűnbánati istentiszteletre jártak reggel és este. Különösen nagyszombat este voltak sokan a templomban. Úrvacsorát abban az időben csak az vett, aki legalább egy alkalommal volt bűnbánati istentiszteleten. Nagypénteken böjtöt tartottak. De falun más évszakban is egyesek szerdán és pénteken böjtöt fogyasztottak. A nagypéntekhez

hozzátartozott a pattogatott kukorica. Volt egy cigányné, Anikó, aki ilyenkor egy nagy rostával járt, és pattogtatta a házaknál a kukoricát. A húsvéthoz hozzátartozott a bárány is. Nagypéntek reggel Mócson mindig volt báránnyvásár. Ha a románoknak más alkalommal volt a húsvétjuk, akkor is volt báránnyvásár. Apám is sokszor nagypénteken korán megjárta a vásárt. Húsvétra volt báránnyhús. Ünnep előtt az asszonyok sütöttek, főztek. Sokan szombaton sütötték a kalácsot és a kenyeret. Volt, aki még egy kemence lepényt is sütött a szegényeknek, kéregetőknek. Az ünnepi menühöz hozzátartozott a töltött káposzta is. Ilyenkor füstölt húsból készítették a tölteléket. Ünnep első napja délutánján a templomban a gyermekek énekeltek, szavaltak. Később kezdődött a tánc, a mulatság. A gyermekeknek is volt külön tánca. Ez volt ünnep másodnapján is. Harmadnap, amely keddre esett, ekkor sokan mentek Mócra a vásárba. A húsvéthoz hozzátartozott a piros tojás. Az öntözés Keszüben nem volt divatban. Húsvétkor is nagyon sokan új ruhába öltöztek.

Az ünnep elteltével tovább folytatták a tavaszi munkákat. Még sok volt a vetnivaló. Még mielőtt kiment volna a csorda, közmunkával tisztították meg a tövisektől a legelőt. Április közepe táján, vagy ahogy mondták, amikor kezd virágozni a kökény, lehet vetni a kukoricát. Ezt a kertekben, vagy kisebb parcellákban kézzel vetették a fészkekbe. Már volt egy pár lóvontatású kukoricavető gép is a faluban. A kukorica közé szemes paszulyt vetettek. Már az ötvenes években is, még mielőtt megalakult volna a közös gazdaság, ott volt a felhívás, hogy május 1 tiszteletére legyen meg a vetés. Megjelentek az akkor vezető párt küldöttei, és sietteték a munkákat.

Próbálták bevezetni, hogy falun is megünnepeljék május 1-jét, de nem lehetett. Régi szokás szerint a lányos házaknál májúsát állítottak. Mi a család, félig ünnepnek tartottuk május 1-ét. Ugyanis a két szabadnapon, tavasz lévén, már többen jöttek a rokonok közül Kolozsvárról. Ha jó idő volt, kimentünk az erdő szélére szalonnát sütni. Ez a nap a majális napja volt.

Májusban pünkösöd előtt volt a konfirmálás. Abban az időben 15-16 éves korban konfirmáltak. Amíg csak 4 osztályt jártak, a fiúk és a lányok már mindent segítették szüleiknek, már próbálták a szekeret is hajtani. Na meg falun az a szó járta, hogy konfirmálás után a lány mehet férjhez. Nagyon sok faluban, abban az időben 17-18 évesen már siettek férjhez menni. Konfirmálás után

„Mert én az Úrtól vettem, amit néktek elötökbe is adtam...” Úrvacsoraosztás a keszűi gyülekezetben a 2017-es Imahét alkalmával

már több joga volt a fiatalnak. A lányoknak már udvaroltak. Az ügyesebbek kérésítették a stafíringot. A templomban az első padba ülhettek. A konfirmált fiúra már egyre többet bízott az apja. Ő már cigarettázhatott, a kocsmába is bemehetett. Felült a kiskarba a templomba, mehetett a nagyok táncába. Mivel abban az időben még nem jártak el dolgozni, a nagyobb lányok egyetlen gondja a férjhez menés volt. 20-21 év után alig maradt nagyleány. Csak az nem ment férjhez, aki talán beteges volt. A fiúk általában katonaság után nősültek. Ők 23-25 éves korukban alapítottak családot. Már abban az időben is volt egypár agglégény.

Visszatérve a konfirmáláshoz, közel egy esztendő felkészülés után jött a kikérés. Abban az időben, amikor 10-12 ifjú konfirmált két vasárnapon, első vasárnap még egyszerű ruhában jöttek a kikérésre. A fogadalomtétel, úrvacsoraosztás a második vasárnapon volt. Ekkor a lányok tiszta fehérben, a fiuk pedig új ruhában, fehér ingben, fekete lájbival, fekete kalappal jöttek a templomba. Abban az időben mivel még otthon voltak a családok, nem rendeztek konfirmálási ebédet. A konfirmálás előtti héten a fiatalok mindennap ott voltak a templom körül. Takarítottak, szombaton zöldágakat, a lányok pedig virágot hoztak a templomba. Mint érdekességet említem, hogy volt egy szegény fiú, aki az ötvenes évek elején még bocskorban járt, ez 1952-ben volt. A konfirmálás előtti napon, szombatom

megkérdeztem, hogy te János, holnap is bocskorban jössz a templomba? Valahonnan szereztek cipőt és ő is cipővel jött konfirmálni.

Falun május közepén elkezdődött a növényápolás, a kapálás. A legfontosabb feladat a kukorica kapálása volt. Reggel alig virradt, már 5 óra tájban verték, élesítették a kapákat. Alig hajtották ki a csordát indultak a mezőre. Ha volt a háznál egy öreg mama, vagy tata, annak nagyon örvendtek, mert el látta az otthoni munkát. Ha nem volt, az asszonynak kellett minden munkát elvégeznie, a gyermeket iskolába küldeni, ebédet főzni és mezőre menni. Pihenésre alig maradt idő. A kukoricát kétszer is megkapálták. Sokszor élvezet volt nézni, hogy milyen rendben van a határ. De ekkor már kellett kapálni a cukorrépat, a napraforgót. No meg elkezdődött a dohánypalánták kiültetése.

Május vége felé jött a pünkösdi ünnep. Ehhez az ünnephez már nem tartozott annyi népszokás, de a földműves ember megtartotta az ünnepet. Sokan mondták, jól jön a háromnapos ünnep, legalább pihenhetnek egy kicsit. Pünkösdkor a falu is megmutatta a szép arcát. A kertekben nyíltak a virágok. A fák is rég kiszöldültek, sokan már várták a korai cseresznye érését.

Pünkösdi előtt is volt bűnbánati hét. Ilyenkor reggel és este sokan a munkába menet, vagy onnan jövet a kapáikat a templom falának támasztották. Pünkösdi napján volt úrvacsoraosztás. A konfirmált lányok már a templomban

az első padba ültek. Délután jött a tánc, a mulatság, a fiatalabbak a réten futballoztak. Ilyenkor már egy-egy csúriben mulattak az ifjak. Másodnapján is sokan voltak a templomban. Harmadnapja, mivel keddre esett, megint Mócsra mentek a vásárba. Abban az időben sok fiatalnak a mócsi vásár jelentette az élményt. Az ünnep leteltével folytatódott a mezei munka.

Június elején kezdődött a kaszálás. Ez is komoly munkát igényelt. A lekaszált fűvet forgatni, felgyűjteni kellett. Vigyáztak, ha esőre ált az idő sietni kellett.

Ha esett az eső ismét nagy volt a sár. De ha jött a meleg idő, a sár is gyorsabban száradt. Ekkor már sokan mezítláb jártak. Visszatérve a Szent György naphoz, régi szokás szerint ezen túl már lehetett szalmakalapot viselni és mezítláb járni. A falusi ember vigyázott a lábfejére.

Szintén tavasszal kezdtek jönni a vándor cigányok mázas zománcos edényekkel. A falu közepén egész kirakóvásár alakult ki. Az árut cserébe adták gabonáért. A tavaszról is még sok mindent lehetne írni.

Nyár

Falun, nyár idején felfokozódik a munka ritmusa. A földműves embernek a háború utáni évtizedekben, a nyári munkák idején, nem jutott ideje a pihenésre, szabadságra. Aztán ott voltak az állatok, amelyek az év minden szakában teljes felügyeletre szorultak. A falusi ember elfoglalására nézve jellemző példa a következő eset: az ötvenes években egy családnál június hónapban, éppen a nagy kapálás idején meghalt az öregember. Három nap a család, a temetés sel volt elfoglalva. Temetés utáni héten az ifjú gazda eljött hozzánk és elmondta, biza a három nap nagy kiesés volt számukra. Sok munkával elmaradtak. Ha ráadásul ilyenkor egy pár esős nap következik, az még több gondot ad, hiszen a növényeket gondozni kell. A hosszú nyári napokon a földműves ember korán kelt. Indult a tehén, meg a disznócsorda. Este, mikor hazaértek az állatok, valakinek otthon kellett lennie. Nyári időben az asszonynak úgy kellett készítenie az ebédet, hogy 12 órára a mezőn legyen vele. Nyár elején júniusban megnyírták a juhokat. Továbbra is rendre kellett menjenek fejni a gazdákat. A juhtejből sajtot és túrót készítettek. Sok túrót ettek, puliszkával, hagymával. Reggelire nyáron a gazda kenyeret, szalonnát, tojást, túrót fogyasztott. Délre

mindig volt levesétel. Amikor az asszony ment az ebéddel, az egyik kezében volt egy két-háromliteres fazék levestel, a másik kezében pedig volt egy nagy kézikosár, benne kenyér és a második fogás, esetleg palacsinta. A levest a mezőn fakanállal ették. Ha krumpliféle volt másodiknak, akkor azt mondták, ezt késvillával eszik. Nagyon fontos volt a friss víz. Ezért, ha volt közelben forrás, gyakran hoztak friss vizet. Ebéd után a barázda szélén pihentek egy órát, majd folytatták a munkát. Ezért vittek magukkal egy vastagabb használt posztó kabátot, mert erre feküdtek. Estére szintén főtt étel volt.

A keszüiek szakszerűen gazdálkodtak, a határ egyik felében búzát, a másikban pedig kukoricát vetettek. Júniusban gyakran volt nagy idő. Ilyenkor egy félóra alatt beborult és jött a nyári zivatar, sokszor viharos erősségű volt. 1954-ben június végén már nyári vakáción voltunk. Vendégeink is voltak, két unokatestvérünk Kolozsvárról. Elhatároztuk, hogy hozzunk egy nagy kukoricafejtő gépet, hívunk segítséget a faluból, és lefejtjük a kasban levő kukoricát. Szép napnak mutatkozott. Reggel egy felhő sem volt az égen. Többen, a gyermekek, hordtuk a kasból a kukoricát. Az udvaron nagy lepedőket terítettünk ki. A lefejtett kukoricát még nem vittük be a gabonásba. Délbe bementünk ebédelni. A konyhában az ebéd és a beszélgetés közben egyszer csak halljuk, hogy nagyidőre harangoznak. Gyorsan kiszaladtunk, de már esett az eső. Biza, a sok kukorica elázott, azután hetekig szárítottuk.

Egy alkalommal, mielőtt a gazda elkezdte az aratási műveletet, Mócs felé menet elhaladtam a búzatáblája mellett. Többen voltak, letérdeltek, és a gazda imában köszönte meg, hogy elérkezett az aratás ideje.

Nagyidőkor többen is harangoztak. Azt mondták, hogy a harang zaja szétoszlatja a felhőket. A nyári zivatarkorán, a falun átmenő patak is gyorsan megtelt vízzel. Amikor leszállt a víz, visszamaradt a homok, amit sokan összegyűjtöttek. Június vége felé a gazdák

figyelték a határt, miként érik a búza. Az árpát Péter-Pál napja után kezdték aratni. Ez a művelet csak pár napot tartott. A búza aratása előtt egy nappal egy férfivel beszéltem, indult az aratásra elkészített kaszával. Azt mondta, ma csak megcsípem a búzát, az igazi aratás másnap kezdődik. Az aratás kezdete és az egész folyamat ünnep volt a család számára. Egy alkalommal, mielőtt a gazda elkezdte az aratási műveletet, Mócs felé menet elhaladtam a búzatáblája mellett. Többen voltak, letérdeltek, és a gazda imában köszönte meg, hogy elérkezett az aratás ideje. Ilyenkor kiment a mezőre az egész család. Sőt volt, aki munkásokat is fogadott. Az Aranyos vidékéről mőcök jöttek aratni. Ők egypár napot kint töltöttek a mezőn. Odavitték nekik az ételt, és ott aludtak a búza kalangya tövében. Az aratáshoz jó idő kellett. Nehéz fizikai munkát követelt meg a kaszálás. Elöl haladt a gazda, és kaszált. Utána egy asszony sarlóval a kezében gyűjtötte a markot. Egyvalaki készítette a kötöző anyagot búzaszalmából, majd megkötözték a kéréket. Hét kévét tettek egy csomóba. Négyyszer hét kéve volt egy kalangya. A gazda azt mondta, jó termés esetén egy kalangya közel egy mázsa búzát kell hogy adjon. Az aratómunkásoknak búzával fizettek. Ugyanúgy járt valamennyi búza a tehénpásztornak is. Azután voltak határörök, ők is egy-egy darab föld után egy kéve búzát kaptak. A kalangyákat úgy rakták össze, hogy a kévék minél kevésbé ázzanak. Aratás után még egy ideig kint hagyták a határban, hogy száradjon. Az aratómunkásoknak a háziasszony mindig finom ebédet vitt ki a mezőre. Mint a kapálásnál, déli időben az aratók is pihentek egy órányt. A háború utáni években még otthon, a telkeken csépeltek. Az 50-es években már szérút alakítottak ki. Három szérú volt a falu határában. Egyik a Dinnyésföldön, másik kettő a határ azon részeiben ahol a búzatáblák voltak.

A következő nehéz munka a hordás volt. Déli időben nem volt tanácsos a hordás, mert sok mag kipergett. Ezért ha holdvilágos éjszakák voltak július végén, augusztus elején már éjszaka kimentek hordani. Amikor délfelé járt az idő, más munkát végeztek. Augusztusban elkezdődött a cséplés. Ekkor már előkerültek a párt képviselői is, hogy figyeljék a munkát. 1956-ig volt kötelező a kvótabeadás. A faluban volt egy cséplőgép Zsekán István tulajdonában. Valamennyit értett a géphez. Nagy dolog volt az üzemanyag beszerzése. Ők is kaptak minden hónapra bizonyos mennyiséget, de ez nem volt elég.

A mezőkeszűi háborús hősök emléktáblája

A cséplés először a Dinnyésföldön kezdődött. Cséplés után első dolog volt, hogy kimérték a kvótát. A végrehajtók mindenkitől szigorúan behajtották a kirótt mennyiséget. Volt olyan ember, hogy alig tudott hazavinni valami kevés búzát. Csak 1957-ben váltotta fel az úgynevezett szerződési rendszer. Itt már kevesebbet kellett beadni, igaz hatósági áron fizették a búzát. Abban az időben az egyháznak is voltak földjei. Így természetesen búzát is termeltünk. Az aratási szokás szerint a konfirmálók segítettek az aratásnál. Igaz, volt egy-két kaszás, de a fiatalok ügyesen markoltak, kötözték a kalászokat. Ilyenkor anyám egy nagy fazék zöldpaszulylevest főzött, és utána ízes palacsintát készített.

Mindig izgalom töltött el a cséplésnél, mennyi lesz a termés? Mivel nem volt elég zsákunk, a szomszédoktól kértünk kölcsön. Öröm volt, amikor hazakerült a kicséplelt búza. Egy alkalommal 1953-ban úgy elhúzódtott a cséplés, mivel nem volt üzemanyag, hogy mi csak október elején csépelünk. Abban az időben fegyveres örök vigyáztak a búzára, a szérúre.

A nyár egy másik fontos eseménye a kenderyüvés volt. Az önálló élethez hozzátartozott, hogy legyen, amiből varrjanak fehérneműt. A legtöbb család természetesen kendert. Július végén zölden húzták ki a kendert, tövestől. Kévékbe rakták. Ezután elvitték a 6 kilométerre levő légeni tóba áztatni. Azt mondták a faluban, mikor vitték a kendert, hogy „megyünk feredni”. Egy hetet hagyták a kendert, hogy ázzon. Ezután kiszedték, egy keveset szárították. Ekkor már megfehéredett. Amikor hazavitték, a telken a kéréket felállították, és egypár nap

hagyták, hogy tovább száradjon. Ezután következett a tilolás. Egy maréknyi kendert kézzel összetörtek, majd egy kézi tilolón jól összetörték. Ezután egy nyomtató gerendához csapkodták, hogy a szalmája váljon el a száltól. E művelet után fésülték a kendert. Összekötözték és eltették, hogy majd fonják és szőjék meg. Kenderből készítettek fehéreneműt, nyomtatókötelet és ostort.

Fontos nyári munka volt a dohányfűzés. A dohányipar állami monopólium volt. Az egyszerű szegény ember mindig megpróbált valamennyi száraz dohánylevelet eldugni a szalmakazalba. Azt apránként felvágta, majd újságpapírba sodorva szívta. Volt olyan öregember, aki hetenként jött hozzánk, hogy apám adjon neki újságpapírt. Beszélgetés közben az öreg már sodort egy cigarettát. Biza ez elég nyers volt. Ha a dohány jól fejlődött, július végén már voltak nagy levelei, mint egy írógéppapír. Egy-egy nap csak annyit szedtek, amennyit fel tudtak fűzni. A dohányfűzést estére hagyták. Három-négy méter hosszú drótra fűzték, majd a kerítésekre, eresz alá, csűr oldalába tették száradni. Akkor még sok volt a deszkakerítés, így könnyen ki lehetett szegezni a drótokat. Voltak, akik kalákát szerveztek. Este, már augusztusban, amikor a napok kezdtek rövidülni, jött a dohányfűzés ideje. Ez is egy alkalom volt, hogy a fiatalok találkozzanak. Inkább a lányok dolgoztak, a fiúk addig szórakoztatták a lányokat. Augusztusban a cséplés után kezdődött a trágya kihordása. Úgyhogy a falusi embernek folyamatosan megvolt a munkája. A gazda igyekezett minden nap egypár szekér trágyát kihordani. Közben kötelezték, hogy aratás után kezdjék el a tarlólántást.

Augusztusban már sokan várták, hogy megkóstolják az új kenyeret. Cséplés után, ahogy lehetett, egy fél zsák búzát öröltek Mócson a szítás malmon, hadd lássák, milyen az új kenyér. Aratás után a lányok búzakoszorút készítettek, ezt végig vitték a falun, majd az újkenyéri úrvacsoraosztás alkalmával behozták a templomba. Az újkenyéri úrvacsora általában augusztus utolsó vasárnapján történt. Ekkor valóban újkenyér került az úrasztalára. A 4-5 kilós kenyeret felvágták, és úrvacsora után a megmaradt kenyeret sokan kóstoltgatták.

1960 után, mivel sok helyen már többen jártak iskolákba, hogy a tanulást ne zavarják, kezdték bevezetni a nyári konfirmálást, amit augusztus végén, szeptember elején tartottak. Később 1962-ben volt először ilyen nyári konfirmálás.

A 2014-es Nőszövetségi Találkozó résztvevői

Keszűnek és a környéknek egyik kiemelkedő eseménye volt a mócsi aratási vásár. Ez eleinte 3 napos volt augusztus 16. és 18. között. Falun sok gyermeknek megígérték, ha nyáron segít az otthoni munkákban, elviszik az aratási vásárra. Ott lehetett mézes pogácsát venni, meg volt körhinta, tánc. Első nap állatvásár volt. A nagy piacér, ami eleinte a református templom előtt volt, ilyenkor megtelt marhákkal, lovakkal, disznókkal. Erre az alkalomra Szászrégen környékéről sokan jöttek egyszerű bútorokkal. Ilyenkor ruhaneműt, lábbelit is sokan vásároltak. A gyermekeknek vettek szalmakalapot, az asszonyok pedig széles karimájú kalapot vettek, ami védte a napsütéstől. Sokan itt vettek bútort, asztalt, széket, kanapét. Jó idő esetén több ezren voltak a vásárban. A nagy fiúk ilyenkor meghintáztatták a lányokat. A vásár ismerkedési alkalom is volt. A kirakóvásár az országút alsó felében szintén egy téren volt. Az állatvásárt az 50-es évek közepén a Kórház mögötti tere helyezték át. A nagy piacteret átrendezték, középen egy kultúrotthont építettek, meg egy tánctermet.

Nyár vége felé kezdték behordani a szénát. Cséplés után volt, aki rázottat is készített. Ez úgy volt, hogy egy nagy kazalt készítették. Először egy rend szalmát, majd egy rend szénát terítettek egymásra. Ha az alma már érett, a kazalba azt is tettek. Télen, amikor adtak az állatoknak, akkor kihullt az alma. Jól szigetelte a szalma az almát.

Nyáridőben még fontos volt a szőlő ápolása, permetezése. A legtöbb embernek csak egy pár ári szőlője volt, de az is sok munkát igényelt. Metszeni, permetezni, kötözni, kapálni kellett. Mielőtt kezdett érni a szőlő, vincellért fogadtak.

Augusztusban még tartottak esküvőket. A nagylányok nyáron báránylegeltetés mellett varrtak, hímeztek. A nyárról még sok mindent lehetett volna írni, mert élményekben mindig gazdag volt.

Aratás után a lányok búzakoszorút készítettek, ezt végig vitték a falun, majd az újkenyéri úrvacsoraosztás alkalmával behozták a templomba.

Mivel mézszárszék nem volt a faluban, ezért nyári vasárnap reggelénként, amíg lehetett egy-egy bornyút vágtak, és azt kilózza adták el. A későbbiek során disznót, majd juhot vágtak. Mindenki csak egy kilót vásárolt, így jutottak friss húshoz, ami aznap elkészítették. Amikor állatot vágtak, azt kidobolták, így adták hírül. Nyáron már a csirkék is megnőttek, lehetett vágni. Finom csirkepaprikást tudtak készíteni tejfölösen, és puliszkával fogyasztották.

Egy szomszédban levő leányka, Felházi Rubinka, amikor alig volt 11-12 éves, míg a szülei a mezőn voltak, addig levágott egy csirkét, és mire hazajött a család, már kész étellel fogadta a családot.

Ősz

A földműves ember folyamatosan dolgozott egész éven át. Az őszi hónapokban a legfontosabb feladat a betakarítás volt. A napok rövidültek, a tél közeledett, az éjszakák hűvösebbek lettek, úgyhogy sok mindenre fel kellett készülni.

Szeptember elején kezdődött a cukorrépa betakarítása. Siettek kihasználni a meleg száraz napokat, hogy a répát könnyen lehessen kiszedni. Miután kiszedték, igyekeztek elvinni az átvevő központba, Mócsra.

Ugyancsak szeptemberben szedték a szilvát. Az asszonyok a finom besztercei szilvából nagy üstökben szilvaízt főztek. Ha még volt kaszálnivalójuk, azal is siettek, mert ha megromlik az idő, akkor a finom sarjú már nem szárad. A nyáron lenyírt gyapjút az asszonyok zsákba téve olyan malomba vitték, ahol ahogy mondták, megfésülték a gyapjút, amit előre megmostak. A fésült gyapjút télen megfonták, majd megszótták. Akik tavasszal nekifogtak házat építeni, azok ilyenkor siettek, hogy legalább egy szobát levakoljanak, ha jön a tél, legyen hova behúzódni. Közben tovább folytatódott a szántás.

Szeptember közepén kezdődött az iskola, így a gyermekek már kevésbé tudtak segíteni a szülőknél. Traktorral, amíg magángazdálkodás folyt, nem szántottak. A valamirevaló gazdának vagy volt két ökre, vagy két jó tehene. Többen bivalyt is tartottak. Érdekes, hogy 1958–59-ben többen vettek bivalyt. Ugyancsak szeptemberben, csoportosan több szekérrrel mentek Sármásra búzáat őrölni. Egy alkalommal én is két napot töltöttem Sármáson, mert nagy sort kellett kivárni.

Szeptember vége felé elkezdődött a kukorica törése. Ez is nagy munka volt. Hogy siettessék a munkát, a kukoricacsöveket panusástól törték le. A szerek oldalait megmagasították, és erre rakták a letört kukoricát, amit hazavittek a csűrbe. Itt is kalákákat rendeztek. Ekkor már elég hosszúak voltak az esték, és a fiatalok itt is szórakoztak, közben hántották a kukoricát. A meghántott kukorica kasba került, ahol a szél fújta, így jobban száradt. A kukorica-hántásnál a világítás viharlámpással történt. A szép csöveket kiválogatták puliszkalisztnek, illetve ültető magnak.

Keszűi tisztaszoba

Szeptember még tartogatott szép napokat, még október is tartogatott szép időt. Ilyenkor szedték ki a krumplit, amit megválogattak. A kis krumplit megetették az állatokkal. A gazdák kertjükben egy vermet ástak, és az ültetésre szánt krumplit ide rakták. A disznósordába már kevesebb disznó járt. Októbertől a vágnivaló disznót már házra fogták. Ekkor több kukoricát kapott. A tehéncsorda is kezdte változtatni a helyét. Ahol megvolt a betakarítás, ott ráengedték a csordát, mert még volt mit szedjenek a marhák.

*A földműves ember
folyamatosan dolgozott
egész éven át.
Az őszi hónapokban
a legfontosabb feladat
a betakarítás volt.
A napok rövidültek, a tél
közeledett, az éjszakák
hűvösebbek lettek,
úgyhogy sok mindenre fel
kellett készülni.*

Régebben október elején voltak a katonai behívások. Ez is mindig kiemelkedő esemény volt a család és a falu életében. Amikor az ifjú elérte a 19 éves kort,

akkor besorozták. Ez már komoly orvosi vizsgálatot igényelt. A következő évben már nyáron a jövő katonákat berendelték a rajonközpontba, és ott ismét ellenőrizték az adatait, az egészségét. Ekkor már mondták, hogy várhatjátok a behívót. A behívó szeptember közepe után megérkezett. Ezen ott volt a dátum, hogy mikor kell jelentkezni. Egy kisebb faluból általában egy napra adták ki a behívókat. Ez nagy esemény volt minden fiú életében. Ekkor már teljes egészében tudott segíteni a családjának. Több legénynek, ahogy mondták, már volt szeretője. Azt is megbeszélték, hogy megvárja-e? Az 50-es évek elején még 3 év volt a katonaság. Az a fiatal, aki alig volt távol a falujától, románul is kevésbé tudott, bizony nagy erőpróba előtt állt. Akkor csak két év után adtak szabadságot. Sok fiatalat Ploiești-re, Iași-ba, Bukarestbe, tehát elég messzire vittek katonának. Az iskolában volt egy nagy országtérkép. Én már elemista koromban tudtam, merre vannak a nagyobb városok, és nemcsak a gyermekeknek, hanem sokszor a felnőtteknek is megmutattam, merre van az a város, ahol a fia katonáskodik. A katonaság ideje a 60-as évek elejétől fokozatosan csökkent két évre, majd annál is rövidebb időre.

A regruta, a bevonuló katona már előre megcsináltatta a fabőröndjét. Bevonulás előtt legalább egy héttel az ifjak együtt járták a falu utcáit, és búcsúzkodtak. A behívó cédulát a kalapjukba tűzték. Természetesen a papi házat sem kerülték el. Utolsó este regrutabált

Fali tányérok és kézi szőttés törülközők jellegzetes keszűi motívumokkal

rendeztek, amelyen a cigány muzsikált. Majd jött a bevonulás. A keszűiek sokáig Szamosújvárra kellett menjenek jelentkezni. Akkor csak egy fiúnak ment el az apja, hogy legalább megtudja, merre viszik a fiúkat. Levél csak ritkán, vagy két hét múlva érkezett, hogy merre vitték. Keszűben nem volt divat katonaság előtt nősülni. Ha szabadságra jött haza, katonaruhában járt a faluban, és a templomba is úgy jött. A szövetkezetben a szabadsága idején egy-két este mindenki a fiatal katonát hallgatta. A szülők abban az időben, a katonaság idején még nem keresték fel a fiatalokat.

Októberben egy másik kiemelkedő esemény a szüret volt. A szövetkezet előtt az esti beszélgetések során sokan egyeztettek melyik nap legyen a szüret. Ez ünnepnap volt a falu életében. Az asszonyok kenyeret, kalácsot sütöttek. A legények zenészt fogadtak. Ezen a napon a falu apraja nagyja kívül volt a szőlőben. Tanítás sem volt aznap. Szokás volt elővenni egy üveg régi bort mondván ezt a szüretre tartogatta. Délután kezdődött a préselés, amely több napot is eltartott. Keszűben nagyon sok családnak volt finom oltott szőlője, és volt finom bora. A szüret napján táncmulatságot, szüreti bált is rendeztek.

Novemberben még tartott a szántás, az őszi búza vetése. A tehéncsorda november 15-ig járt ki a mezőre. Ilyenkor már nagy sár volt. A betakarítás is lassan befejeződött. Kezdték a télre készülni. A nyári konyhából lassan beköltöztek a házba.

Tél

A negyedik évszaknak is megvannak a maga szépségei. Ebben az időben habár nem jártak olyan sokan a faluban, sok érdekes dologgal lehetett találkozni. Az ötvenes években naptár szerint december elején beállt a tél, havazott, jött a hideg, ami kevés eltéréssel kitartott február végéig. Ilyenkor a marhák, juhek már bent voltak az istállóban. December az ünnepvárás ideje.

**Azt mondták, csak
az az igazi karácsony,
ha van friss kolbász.
Erre az időre a bor is
kezdett megtisztulni.
A káposztáshordóban
a káposzta is savanyodott,
nagyon finom volt
a káposztalé.**

A hónap elején elkezdődtek a disznóvágások. Akinek volt eladó disznója, ilyenkor elvitte a mócsi vásárba, majd amikor lehetett, többen teherautót fogadtak és elvitték Kolozsvárra, hogy eladják. Egy jó gazda karácsonyra disznót vágott. Azt mondták, csak az az igazi karácsony, ha van friss kolbász. Erre az időre a bor is kezdett megtisztulni.

A káposztáshordóban a káposzta is savanyodott, nagyon finom volt a káposztalé.

A falusi ember is készült a disznóvágásra, amit már hajnalban elkezdtek. Nem írjuk le a disznóvágási folyamatokat, de megjegyezzük, hogy a disznót a hasánál vágták fel, kivágták a szalonnából a húst. Egy darabba maradt a szalonna, amit kifeszítettek, majd megfüstöltek. Nyáron pedig, ha felmentek a padlásra mindig egy kis darabot vágak belőle. A hús nagy részét is megfüstölték. Sokáig nádfedeles házaknál szabad füstre tették a szalonnát. Amikor már kevesebb nádfedeles ház volt, kezdtek füstölőket készíteni. Disznóvágás után kóstolókat küldtek a szomszédoknak.

A Miklós napnak, vagy Mikulásjárásnak nem tulajdonítottak nagy dolgot. A gyermekek és ifjak már javában készültek a karácsonyra. Már hetekkel az ünnep előtt összeállt egy-egy csoport és tanulta az éneket, köszöntő verset, amivel kántálni mennek. Több ilyen csoport alakult. Legtöbben az *Istennek szent anyala* című karácsonyi dalt énekeltek, majd a gyermekek közül az egyik köszöntőt mondott. Mindez a bejáratú ajtónál történt. A gazda a végén behívta a kántálókat. Az asztalon ott volt a pálinka, a bor. A kisebbek nem ittak. Volt még kalács is. A kisebbek aprópénzt kaptak. Ha a társaságból valamelyik gyerek közeli rokoné, esetleg keresztfia volt, az többet kapott. Az a gyermek, aki abban az időben 10-15 lejt kántált, már sokat keresett. A nagyobb fiúk Betlehemmel jártak. A nagy legények pedig cigányt fogadtak és zenével kántáltak meg minden leányt. A gazda karácsonyeste a lámpát égve hagyta. Ő maga sem feküdt le. Az asztalnál lehajtotta a fejét és úgy várta a kántálókat. Mindenkit fogadtak. Az asszonyok karácsonyra is friss kalácsot, kenyeret sütöttek.

Az ünnep előtt sok munkájuk volt a szabóknak, szűcsöknek. Az ünnepen sokan új ruhában jöttek a templomba. A legények, leányok ilyenkor új csizmát vettek. Az a mondás járta, a karácsony a leggazdagabb ünnep. Ekkor vették fel sokan az új bundakabátot, vagy ahogy mondták, a kozsokot és a kucsmát.

Karácsony első napja délelőttjén kevesen voltak a templomban. Azt mondták, ha éjjel nem aludtak, esetleg ittak is, akkor nem vesznek úrvacsorát. Délután a templomban a gyermekek énekeltek szavaltak. Ugyancsak délután elkezdődött a tánc, ami egész ünnepen megvolt. Legtöbben II. napja délelőttjén voltak a templomba.

Istentisztelet volt e nap délutánján és ünnep III. napján is.

Ünnepen felkeresték a rokonok egymást, elmentek a szomszédokhoz. Beszéltek János- és István-napról, de külön ezért nem tartottak mulatságot. Az ünnepen a presbiterek eljöttek hozzánk kántálni, és mindenki hozott magával egy liter bort. Volt, amikor az ünnepen színházi előadás is volt. Karácsony előtt, ha nem volt hó és nem volt megfagyva, szántottak is. 1958 karácsonya sárosnak ígérkezett. Karácsony napjának délelőttjén kint jártam a faluban. Egy katonaviselt legény szántani ment. Amikor beszéltem vele, azt mondta, még kimegyek a mezőre egy-két órát és szántok, mert lehet, ünnep után havazhat. Szépek voltak a fehér karácsonyok. Azok adták meg az igazi hangulatát az ünnepeknek. Emlékezetes marad, amikor az apai nagyapám egy vasszánkát hozott karácsonyra. A karácsonyfa alatt mi sok apróságot kaptunk, aminek örvendtünk. A faluban nem készítették külön karácsonyfát a házaknál. Akkoriban újévre készítették fenyőfát. Ahol gyermekek voltak, esetleg tettek alá almát, diót, cukorkát.

Ünnep után takarítani kellett. Ezzel a munkával sietni kellett, mert olyankor hideg volt. Karácsony után jött a szilveszter, amit mi otthon családi körben töltöttünk. Amikor még nem volt rádiónk, olvastunk, vártuk az éjféλι harangszót. Harangozás után a harangozó és egy-két szomszéd bejött újévet köszönteni. A faluban táncmulatság volt. A férfiak boros teát fogyasztottak.

***Ekkor a hosszú estéken,
amikor együtt ült
a család, sok mindent
megtárgyaltak. Az állatok
gondozása, a hideg idő,
az itatás komoly munkát
adott a gazdának.***

Újév délelőttjén sokan jöttek a templomba. Ilyenkor mindenki várta az elmúlt évi beszámolót, a statisztikai adatokat a népmozgalomról, mik voltak az elmúlt év fontosabb egyházi eseményei.

Újév délutánján ismét táncmulatság volt. A legények azt mondták, most már leteltek az ünnepek. Az első napok (vízkereszt) után elkezdődött a farsangi időszak, mely húshagyókeddig tartott. Ez alatt voltak fonókalákák, mulatságok.

Keszűi tulipános láda. Képek: Mezőkeszűi Református Egyházközség

A gazda is újév után számba vette, mit szeretne elvégezni az esztendőben. Ekkor a hosszú estéken, amikor együtt ült a család, sok mindent megtárgyaltak. Az állatok gondozása, a hideg idő, az itatás komoly munkát adott a gazdának. Ott volt még a favágás, a hó seprése. Amikor jó szánút volt, könnyen tudták hordani a trágyát.

A család reggel 9 óra körül reggelizett, vagy ahogy mondták, frustukoltak. Ilyenkor sült húst ettek puliszkával, utána káposztalét ittak. Délben csak falatoztak, majd estére volt leves. A puliszkát keményre kavarták. Kitették egy lapítóra, és cérnával vágta fel. A család étkezés előtt imádkozott. Szalonnát csak tavasztól kezdtek enni, ahogy mondták, amikor megszólal a kakukk. Egy héten legalább kétszer paszulyt főztek. Nappal az asszonyok elmentek egy-egy szomszédba és beszélgetés közben fontak. A legények egy héten kétszer-háromszor mentek udvarolni. A farsang ideje alatt a fiatalok a fonókban találkoztak. A fonással is sietni kellett, mert február vége felé felállították a szövőszéket, ahogy mondták, az isztovátát. Ilyenkor a szövőszék elfoglalta a szoba nagy részét. A farsangi időhöz még hozzátartozott a fonás, a tánc, a mulatság. Ezért szombat esténként táncmulatság volt a művelődési otthonban.

Az 50-es években komoly telek voltak, nagy havazással. Akkor még sokan mentek a légeni tóra nádat kaszálni. Emlékszem, 1953-ban, 54-ben, 55-ben,

és 64-ben, valamint 65-ben sok hó és hideg volt. 1954 februárjában, amikor nem volt az iskolának fája, Dózsa Mihály akkori iskolaszolga a falu közepén levő falukútjának egyik itatóvályúját vágta fel. A kényszervakációt nem lehetett elkerülni, három hétig tanítási szünet volt.

A falusi ember nem vágta fel télire a fáját. Mindennap igyekezett mozogni a fávágással. Esetleg vasárnapra előre felvágta a fát. Azt is mondták, így nem fogy sok. Télen általában egy helyiségben fűtöttek.

A hideg téli napokon mi is egy szobában fűtöttünk. Anyám reggel megfőzte a konyhában az ebédet, majd a szobába vonult. Ott leres csempekályha volt, ahol vizet, esetleg ételt is lehetett melegíteni. Ha a déli időben enyhébb volt, akkor apám fát hasított. Mi délutánonként szánkáztunk. Persze vizes lett a cipőnk és másnapig szárítottuk. Korraesténként érdekes látvány volt, amikor a papi lakkal szemben levő dombon, a Pap erdején a legények síztek.

Volt olyan idő, amikor hirtelen olvadás jött. 1953. február vége felé elhatározták a presbiterek, hogy a templom elé új kőkerítést építenek. Megbeszéltek egy napot, amikor 30-40 szán elmegy Légen felé, ahol egy domb oldalában kőbánya volt. Éjszaka megengedett, nappal olvadt, és a megkopott havon vagy inkább sárban már nehezen jöttek vissza az ökrök húzta szánok.

(...)

(Folytatjuk)

Horváth Csaba

Mi történt Csíkszéken 1848–49-ben?

A mű „egy letűnt korba kalauzolja a nem szakmabeli olvasót is, ahol az olyan fogalmak, mint például az erkölcs, a hűség, a bátorság vagy a hazaszeretet egy más értelmezési keretbe helyeződnek”.

A 2017-es évben több, a magyarországi 1848–49-es forradalom és szabadságharc témájával foglalkozó kötet jelent meg. Ezek közé tartozik a Pál-Antal Sándor által összeállított forráskiadvány is.

A kötet* szerzője Pál-Antal Sándor, a marosvásárhelyi Állami Levéltár nyugalmazott főlevéltárosa, a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) külső tagja, aki több, Csíkszék történetéhez kapcsolódó történeti munka szerzője vagy társszerzője.¹

Az 1848–49-es magyarországi forradalom és szabadságharc történetírása a 19. század dereka óta számos forráskiadást jelentetett meg. Ide tartozik Kővári László 1861-es okmánytára², a Stefan Pascu és Victor Cheresteşiu által elindított kiadványsorozat – melynek tizenegyedik kötete 2016-ban látott nyomdafestéket³ –, valamint az idén kilencvenedik életévét betöltő Benkő Samu művelődéstörténész akadémikus, az említett kiadványsorozat munkacsoportjának egykori tagja, valamint az Erdélyi Múzeum-Egyesület (EME) volt elnöke által 2008-ban megjelentetett kötet⁴ is. Továbbá ugyanebbe a csoportba sorolhatjuk az Egyed Ákos történész s akadémikus, az EME másik volt elnöke által lektorált jubileumi (a forradalom kitörésének százötvenedik évfordulóján megjelent) válogatást⁵ is.

A kötet *Ajánlását* Csíkszereda polgármestere, Ráduly Róbert Kálmán, valamint a Csíki Nemzeti Múzeum igazgatója, egyben a kötet felelős kiadója, Gyarmati Zsolt jegyzi. Ebben kitérnek a forráskiadvány hiánypótló mivoltára, valamint arra, hogy a mű „egy letűnt korba kalauzolja a nem szakmabeli olvasót is, ahol az olyan fogalmak, mint például az erkölcs, a hűség, a bátorság vagy a hazaszeretet egy más értelmezési keretbe helyeződnek” (5 o.), továbbá elismerően nyilatkoznak a csíkszéki születésű Pál-Antal Sándor munkásságáról.

A forráskiadvány *Bevezetőjében* a szerző megjegyzi, hogy a forradalom eseményei „kimeríthetetlen témáját alkotják történetírásunknak. Erről a korról sokan és sokat írtak. Ez a megállapítás azonban csak részben igaz Csíkra vonatkozóan.” A magyar nyelvű történetírás nem rendelkezik egy olyan történeti munkával sem, mely rávilágítana arra, hogy Csíkszék (beleértve a hozzátartozó Kászonvidéket és Gyergyószéket) milyen szerepet töltött be a forradalmi eseményekben. Továbbá azon kutatók, akik foglalkoztak ezzel a témakörrel, nem minden esetben használtak az eseményekkel kortárs levéltári forrásanyagot, amely az iratok nehéz hozzáférhetőségével, valamint hiányával magyarázható. Ennek fényében, Pál-Antal Sándor így ír a kötet szükségességéről: „Ismerve a tényeket, a kutatás útjában álló akadályokat, levéltárosi kötelességemnek éreztem a szülőföldem forradalmi múltjára vonatkozó még ismeretlen írott források feltárását és közzétételét.” (7 o.)

A kötet összesen 529 iratot tartalmaz, melyek az 1848. március 20-a és 1849. október 16-a közötti időszakból származnak. A Pál-Antal Sándor ny. főlevéltárosa által közkinccsá tett iratok széles skálán mozognak, közöttük hivatalos leiratokat és magánszemélyek által írt leveleket egyaránt találunk. Jelen könyvismertető célját nem a kötetben publikált valamennyi irat bemutatása, hanem a benne levő iratanyag szemelvény jellegű bemutatása képezi.

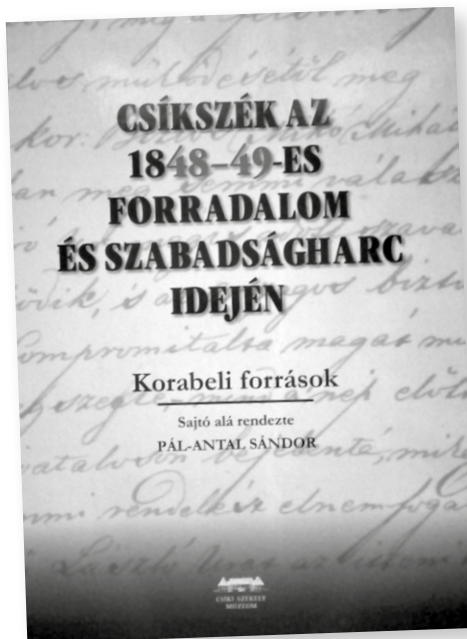
A kötetben találunk magánszemélyek által feladott leveleket, kérelmeket is. Ilyen pl. a 118-as sorszámú irat, melynek címzettje báró Vay Miklós erdélyi teljhatalmú biztos volt. A levél feladója csíkszentsimoni Szép Mihályné Szép Klára, a 14. számú székely határőr-gyalogezred egyik néhai katonájának, Szép Antalnak lánya, aki az édesapja utáni örökség őt megillető és az ezred által

önkényesen elvett részét kéri vissza (118 o.).

A kötetben szerepel báró Puchner Antal (1779–1852) altábornagy, erdélyi főhadparancsnok 1848. október 6-án Nagyszebenben kelt felhívása, melyet a megtartandó agyagfalvi székely gyűléssel kapcsolatban adott ki. Közli a három székely határóralakulattal, hogy az uralkodótól a gyűléssel kapcsolatban semmilyen utasítás nem érkezett, és a románság, illetve szászok nem viseltetnek ellenséges szándékkal, továbbá nincsenek is már összegyűlve. A levélben a gyűlésen való részvételről így írt: „kövessék hadi parancsnokjok, de egyszersmind barátok felszólítását, ki atyai jóindulattal viseltetik irántuk, és kötelességekké teszi ezen nemzeti gyűlésre meg nem jelenni!” (195 o.)

A közzétett iratok között találunk érdekes ügyeket is, mint például Berzenczey László országgyűlési képviselő, kormánybiztos 1848. szeptember 30-án Marosvásárhelyen keltezett levelet, melyben bizonyos Kováts István, a csíki határőr-nyolcoszáz kapitányának felelősségre vonását kéri. Kováts ellen azt hozza fel, hogy a toborzandó erdélyi lovas szabadszerecsenbe beállni kívánkozó „lelkes hazafiakat [...] visszatartóztatott, de sőt még meg is büntettetett” (188 o.).

Véleményem szerint a kötet egyik legérdekesebb részét a honvédségbe besorozandó csíkszékiek összeírása és az azt kísérő levél (216-os sorszámú irat) képezi. Az 1848. szeptember 12-én keltezett levél – melyet Balási József csíkszéki főkirálybíró írt alá – arról értesíti a magyar hadügyminisztert, Mészáros Lázárt, hogy az összeírásból összesen nyolc település – Gyergyósalomás (ma Sârmaş, ma Harghita megye), Bélbor (ma Bilbor), Gyergyótölgyes (ma Tulgheş), Gyergyóholló (ma Corbu), Gyergyóbékás (Bicazu Ardan, ma Neamţ megye), Gyergyószédánpatok (ma Telec), Ivános (ma Ivăneş), Gyimesbükk (ma Ghimeş-Făget, ma Bákó megye) – hiányzik, annak menete a „különféle értelmiség” (174 o.) miatt nem volt egységes, az orvoshiány miatt az összeírtak közül valószínűleg többen is alkalmatlanokká lesznek nyilvánítva, a megállapított újonckontingens (60 ezer fő) Csíkszékre eső részét „csak akkor lehetne tökéletesen elhatározni, midőn a kivetési kulcsa népesség vagy adózás alapján megállítatik”. A főkirálybíró továbbá két lehetőséget vázolt fel a székely ifjak öltözetére: vagy a székelyek „házi öltönyét” vagy egy, a nemzetőrség egyenruhájához hasonló öltözetet, mely (számítási szerint) egy személyre 13 ezüst forintba kerülne. Amennyiben az ország

költségvetése ezen összeget nem tudná kifizetni, Balási azt javasolja, hogy „ha a haza oltárára némelyikünk által ígért pénz és egyéb pénzt érő akadozásokat erre fordítani, az ebből ki nem telő rész pedig eddig minden közteherviselésől mentes nemesség, papok, mesterek között birtok és jövedelem mértéke szerint elosztva pótolhatnék ki.” (175 o.)

... a kötet egyik legérdekesebb részét a honvédségbe besorozandó csíkszékiek összeírása és az azt kísérő levél (216-os sorszámú irat) képezi.

Az említett levélhez tartozik továbbá maga az összeírás is, melyből sok érdekes információ olvasható ki. Ilyen pl. az összeírók elől elbújók száma, mely állandó problémát jelent a korszak Európájában. A szándékosan rejtőzködő csíkszékiek száma összesen 21, legtöbben (8) Csíkszentkirályon, legkevesebben (1–1) Gyergyóditróban, Csíkrákoson, valamint Kászonyfaluban. Továbbá a lista szerint nem voltak öncsonkításra vetemedő személyek. Ugyanúgy nem volt egyetlen olyan kiszolgált katonatiszt vagy közlegény sem, aki újra ajánlkozott volna katonai szolgálatra.

Ugyancsak a fenti témához, a katonáskodásra alkalmas férfiak összeírásához kötődik a 224-es sorszámú irat, melynek címzettje Boér Áron csíkszéki görög katolikus esperes. A levél egy

hivatalos felszólítás, melyben megkéri a gyergyószentmiklósi esperest, hogy járjon közbe azon helységekben (pl. Gyergyóbékáson és -tölgyesen), amelyekben a helyiek az újonccsözeírásnak ellenálltak. Szintén ide tartozik a Kotta Solomon gyergyódamuki pap román nyelvű levele, melyben arról számol be Boérnak, hogy őt a gyergyóbikácsiak azért bántalmazták, és fenyegették meg halálosan, mert azt hitték, a faluból 60 ifjút ő adott el 900 ezüstoffintért (185 o.).

A könyvvel kapcsolatosan sajnálatosnak tartom azt, hogy a könyvészeti tételek közül hiányzik a Csikány Tamás hadtörténész, egyetemi oktató által szerkesztett 2008-as tanulmánykötet⁶, mely a székely határőr-alakulatok 1848-as délvidéki harcokban való részvételét járja körül. A tanulmányok mellett a könyv továbbá 75 korabeli forrást, iratot is tartalmaz, ezek között pedig találunk több, a csíki 15-ös számú határőrökre vonatkozó hivatalos levelet is.

A kötet erősségei közül kiemelném a megjelentetett iratanyag változatosságát, a szövegek emendálását (mai helyesírásához és központozásához való igazítását), valamint azt, hogy a szerző, a szövegek modernizálásával párhuzamosan igyekezett azok korhűségét megőrizni (tájnyelv, címzés, megszólítás meghagyásával). Külön szót ejtenék a kötet igényes borítójáról: egy zöldes alapon látható egy kinagyított szövegrész, mely a könyv hátlapján kiegészít Mikó Mihály gyergyói királybíró, kormánybiztos, Gecző János királyi táblai írnok, összeíró bizottsági tag, és Gál Sándor ezredes (1848 őszén Erdővidék katonai főparancsnoka) arcképe, valamint az 1848–49 folyamán felállított honvédelmi alakulatok zászlóin látható farkasfőrsorozatot (egymást váltó piros-fehér-zöld háromszögek sorozata).

A kötetet egy másik, szintén 1848-as kiadvánnyal⁷ együtt 2018. április 5-én, a keleti keresztény Nagycsütörtönön mutatták be Kincses Kolozsváron, a Központi Egyetemi Könyvtár (KEK) Ion Muşlea néprajzkutató akadémikus, volt könyvtárigazgató nevét viselő konferenciateremében. A bemutatott elhangzott, hogy Háromszékre vonatkozóan is készül egy hasonló kiadvány, mely – Pál-Antal Sándor szerint – jelentősen felülírhatja a székely szabadságharc alatti történetéről alkotott elképzeléseinket.

Az itt bemutatott könyvet ajánlom mindazok figyelmébe, akiket érdekelnek az 1848–49-es forradalom és szabadságharc székely csíkszéki eseményei, a tágabban értelmezett

Csíkszék történelme, az említett Háromszék-forráskiadványt pedig kíváncsian várjuk. Pál-Antal Sándor ny. főlevéltárosnak pedig nagyon boldog születésnapot, erőt, egészséget, és sok áldást kívánunk!

**Csíkszék az 1848–49-es forradalom és szabadságharc idején.* Korabeli források. Bevezetővel és jegyzetekkel ellátva közléteszi Pál-Antal Sándor. Csíki Székely Múzeum, Csíkszereda, 2017. 461 o.

Jegyzetek

1 Néhány példa ezen munkákból: Pál-Antal Sándor–Ördögh Imre–Balázs Dénes–Miklós Márton: *Csíkmadaras*. Egy felcsíki falu hét évszázada. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 1996.; Pál-Antal Sándor: *Karcfalva múltjából*. Alutus Kiadó, Csíkszereda, 2001.; Uő.: *Mesterségem címere: Bodor Ferenc*. Egy zseniális székely elme. Mentor Könyvek Kiadó, Marosvásárhely, 2015.; Uő.: *Forradalmi események Csíkszékben 1848 tavaszán és nyarán*. In: *Ágyúcső és puskapor. Bodor Ferenc, a 48-as csíki*

ágyúöntő és löporgyártó. Mentor Könyvek Kiadó, Marosvásárhely, 2017. 9–86.

2 *Okmánytár az 1848–9-ki erdélyi eseményekhez*. Összegegyíté Kovári László. Kolozsvár, 1861.

3 Balog, Iosif Marian–Cosma, Ela–Varga Attila (szerk.): *Documente privind revoluția de la 1848 în Țările Române. Seria C: Transilvania*. [A román államokbeli 1848-as forradalomra vonatkozó iratok. C sorozat: Erdély]. XI. köt. (1848. július 6–31.), Román Tudományos Akadémia kiadása, Bukarest, 2016.

4 *Documenta neglecta*. Az 1848. évi erdélyi forradalom forrásait publikáló román akadémiai kiadványból kihagyott iratok. 1848. március 4.–1848. június 26. Összeállította és kutatástörténeti bevezetéssel ellátta Benkó Samu. Magyar Országos Levéltár, Budapest, 2008.

5 *„hírünk, nevünk virágozni fog” 1848–49*. A forradalom és szabadságharc dokumentumaiból. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest–Kolozsvár, 1998.

6 Csikány Tamás (szerk.): *„... siessünk kedves magyar hazánkot ellenségeinktől megoltalmazni”*. Székely határőrök a magyarországi hadszíntereken 1848-ban. Timp Kiadó, 2008. (Timp–Militaria VIII. köt.)

7 *Ágyúcső és puskapor*. Bodor Ferenc, a 48-as csíki ágyúöntő és löporgyártó. Sajtó alá rendezte Pál-Antal Sándor. Mentor Könyvek Kiadó, Marosvásárhely, 2017.

A kötet erősségei közül kiemelném a megjelentetett iratanyag változatosságát, a szövegek emendálását, valamint azt, hogy a szerző, a szövegek modernizálásával párhuzamosan igyekezett azok korhűségét megőrizni (tájnyelv, címzés, megszólítás meghagyásával).

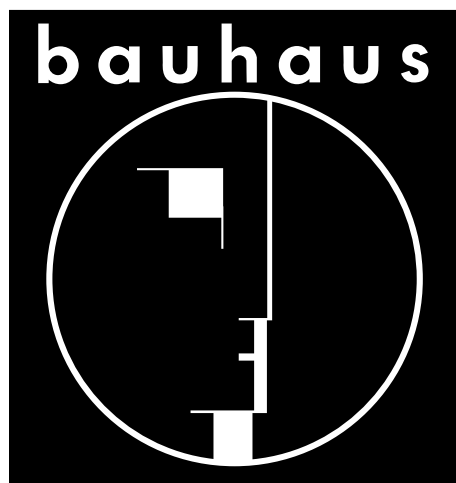
Hangulatkép a Csíkszeredai Régizene Fesztiválról. Ádám Gyula felvétele

Suba László

Forradalom a művészetben. A Bauhaus-iskola

Eljött az ideje annak, hogy elméletileg is megalapozzák az új művészetet, valamint annak is, hogy szerves kapcsolat alakuljon ki az ipar és művészet között. Ezt a feladatot vállalta fel a németországi Bauhaus-iskola.

Megszoktuk, hogy ha forradalomról beszélünk, akkor egy rendszer vagy folyamat gyökeres átalakítására gondolunk. Ilyen értelemben a művészet folyamataiban is beszélhetünk forradalomról. A forradalom, amit be akarok mutatni, a 19–20. század fordulóján következett be. A 19. század utolsó harmadában indult az impresszionista művészet, ami előjele volt a változásoknak. Nevét egy 1874-ben rendezett kiállításon szereplő festménytől kapta (Monet: *Impresszió, a felkelő nap*). A plein air festészetről beszélünk, a természetben, a fényben található színek visszaadásáról – elmentében az előző műtermi festéssel szemben. Az impresszionizmus jelentkezett a szobrászatban, zenében, irodalomban is. Kezdetben elutasították, főként az akadémizmus hívei, de idővel megnőtt a támogatók tábora. A művészek időközben rájöttek, hogy még számtalan lehetőségük van új kifejező eszközök alkalmazására. A posztimpresszionizmus korában új irányzatok indultak, expresszionizmus, kubizmus, szimbolizmus, fauvizmus, futurizmus és mások. Az iparművészet és építészet terén is indultak mozgalmak, így az Arts and Craft Angliában, a Jugendstil Németországban, az Art nouveau Franciaországban vagy a Szecesszionizmus Ausztriában, amely magyar földön is teret kapott. Gondoljunk a budapesti Iparművészeti Múzeumra, a kecskeméti Cifrapalotára vagy a marosvásárhelyi Kultúrpalotára. A művészeti mozgalmak háttérben a tudományos, technikai, természettudományos és földrajzi felfedezések álltak, amelyek kiszélesítették a művészek számára is a világot.

Eljött az ideje annak, hogy elméletileg is megalapozzák az új művészetet, valamint annak is, hogy szerves kapcsolat alakuljon ki az ipar és művészet között. Ezt a feladatot vállalta fel a németországi Bauhaus-iskola, amely Weimarban indult 1919-ben, Dessauban

folytatódott és végül az Amerikai Egyesült Államokban kötött ki, mert a fasiszta rendszer bezáratta. Tanárai különböző nemzetiségűek voltak, így két magyar is akadt közöttük. Feladatuknak tekintették a művészeti kifejezőeszközök elméleti és gyakorlati kidolgozását és az ipari formatervezést is. Felsorolom a műhelyeket: nyomdászat, üvegfestés, fémműhely, asztalosműhely, szövés, fotográfia, falfestészet, színpadtechnika, könyvkötés, kerámiaművészet, építészet, kiállítástervezés, harmonizálás. Írok néhány tanáráról is, akik gyakorlati és elméleti munkásságukkal maradandót alkottak. Mies van der Rohe (1886–1969) az építészet és a formatervezés terén hozott újat. Sok épülete van Amerikában és Európában. Előtte az építészetben eklektikus formákat alkottak, régi stílusok keverékét. Új anyagok, cement, fém, üveg alkalmazásával sikerült egységet teremteni a forma és funkció között. V. Kandinszkij (1866–1944) gyakorlati munkájával és írásaival (*A pont és vonal a síkban*, *A szellemiségről a művészetben*) az absztrakt művészeti irányzatban járult hozzá a bauhausi szellemiséghez. Paul Klee (1879–1940) formatant tanított, ennek elméletét dolgozta ki. Munkásságát Paul Klee füzetek címmel adták ki. Moholy-Nagy László (1909–1946) a fotográfia, film, fényművészet terén végzett kutatásokat, amelyeket könyvekben is leírt (*Festészet, fényképészet, film*, *Az anyagtól az építészetig*, valamint más szerzőkkel közösen írt könyvek). Johannes Itten (1888–1967) *A színek művésze* című munkájában a színekben rejlő esztétikai, kifejezésbeli lehetőségeket tárgyalja. Ez ma is kézikönyv a művészeti képzésben.

Érdekel az, hogy ma mi maradt meg a Bauhaus-iskola célkitűzéseiből, mennyire volt időszerű munkásságuk. Az a tény, hogy Amerikában folytatták a megkezdett munkát, nagy mértékben

A dessai Bauhaus épülete

befolyásolta a tengerentúli ország művészetét, mert ma már a kulturális élet élvonalában járnak. Országunkban a Bauhaus-iskola eszméi lassabban nyertek teret. A szocialista rendszer támadta azokat a művészeket, akik modern művészetet akartak, formalistáknak nevezték őket. De a változások hozzánk is eljutottak. Ma a kiállításokon a stílusok sokféleségével találkozunk, az iskolákban és az egyetemeken felhasználják a Bauhaus-iskola tanulságait, és minden művészeti egyetem keretében van formatervezési tanszék.

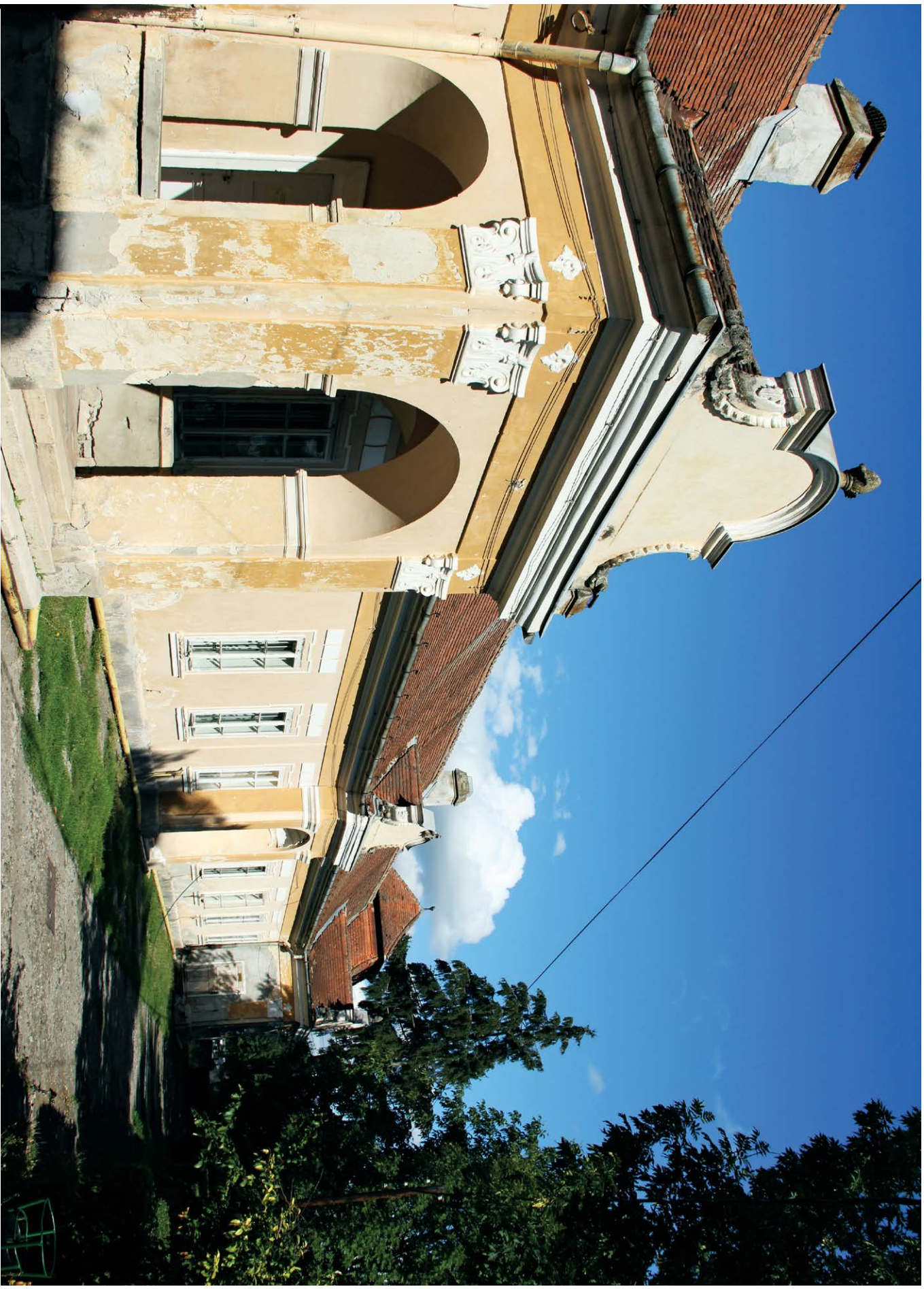
Elmondható az is, hogy a modern művészet tanulmányozása az esztétika és filozófusok figyelmében áll napjainkban is, és új gondolatokkal egészítik ki a kezdeményező munkáját. Umberto Eco író, filozófus a *Nyitott művészet* (Európa Kiadó, Budapest, 2006) című munkájában az absztrakt művészetről írja, hogy összefüggésbe hozható a tudományos kutatás mai helyzetével, a relativitás elméletével, a meghatározatlansággal. Ugyanitt írja: egy mű elsősorban megalkotottságának módjában szólal meg, és nem témáján keresztül. Következtethetjük, hogy a művészek folyamatosan új vizuális jelenségeket hoznak

létre. Olvasmányaimban találok olyan kifejezésekkel, hogy a művészet a szubjektív és objektív találkozása, vagy azzal, hogy a stílus maga a művész. Ezek valóban igazak, de a legplasztikusabb magyarázatot Jakab András *A képződő gesztus* című írásában (*Erdélyi művészet* 2017/1) találtam meg. Itt a művész szubjektív hozzáállását látom megvalósulni abban, ahogy megválasztja az anyagot (festék, fa), a szerszámokat (ecset, véső), végül egyéniségének bélyegét hagyva az alkotáson a megjelenő faktúrán. Ez egy nagyon leegyszerűsített magyarázat részéről, de szerintem jól mutatja a személység szerepét az alkotási folyamatban. Itt hozzáfűzném, hogy a mai kultúrában látok egy közeledést az emberi egyéniséghez. Ezt Kosztolányi költészetében is észleltem. Levendel Júlia írja a költőről *Így élt Kosztolányi* című könyvében: az egyént tartja a világ központjának és az élet egyetlen értékének.

Moholy-Nagy László Amerikában, az új Bauhausban folytatta a fényvel kapcsolatos kutatásait, amelynek megnyerte Kepes Györgyöt is, aki itt sokoldalú tevékenységet folytatott a vizuális művészetek terén. A fényművészet alkalmazásának egyik kiemelkedő alakja

még Schöffner Miklós is, aki fénytornyával lett ismertté a világban. A fényművészetének Magyarországon ma is sok folytatója van. Csáji Attilának láttam egy ilyen kiállítását a Múcsarnokban. A nagyméretű rendezvényeken fényinstallációként alkalmazzák ezt a művészetet. Romániában is megjelentek városokban nagy épületekre vetített színes képekkel. A fényképészet, amelynek fejlesztéséhez Moholy-Nagy László is hozzájárult, ma nagyon időszerű művészet. Láthatunk szép fotókiállításokat, ahol a dokumentáris értékek művészi megoldásokkal társulnak. Hozzátehetjük, hogy riportban, reklámban is nélkülözhetetlen a fotó. Mindenkinek lehetősége van fotózni, de minőségi fotóhoz alapos ismeretekre van szükség. Ezért vezették be a művészeti főiskolákban, mint tantárgyat. Hozzáfűzöm, hogy Budapesten működik a Moholy-Nagy Művészeti Egyetem.

Úgy gondolom, a Bauhaus-iskola egyik legfőbb tanulsága az, hogy az állandó tudományos, technikai fejlődéssel együtt meg kell találni a lehetőségeit annak, hogy ez a fejlődés hasznos és jó legyen, mert környezetbarát világra van szükségünk.

A sárosterki Teleki-kastély